

**ÎNCEPUTURILE STEMELI TRANSILVANIEI
ÎN LUMINA MAI MULTOR IZVOARE ILUSTRATE EXTERNE,
DIN SECOLUL AL XV-LEA PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XVII-LEA***

Tudor-Radu Tiron**

Résumé : *En ses grandes lignes, l'histoire des armoiries de Transylvanie est connue aux spécialistes. On a tombé d'accord sur le fait que l'apparition dudit blason a eu lieu seulement vers la fin du XVIe siècle, ainsi qu'attestent plusieurs objets à caractère héraldique associés aux princes de la famille Báthory. En principe, l'assertion est correcte, mais seulement en ce qui concerne les sources internes. Des sources externes, inédites ou peu connues à la recherche de profil, ont prouvé que l'origine de toutes les éléments du blason transylvain (ça veut dire l'aigle, les sept tours et les astres), est antérieure au moment 1580, date inscrite sur la médaille de Christophe Báthory, où sont figurées tous les éléments de l'héraldique d'Etat de la Principauté. Fait certain est qu'un armorial germanique – qui précède avec une cinquantaine d'années le moment de l'émission de la médaille précitée – nous donne les armes presque identiques de la Principauté et, par conséquent, nous offrent une nouvelle « date de naissance » de cet blason (qui fait toujours partie des armes d'Etat de Roumanie). Après ça, nous avons approfondi l'héraldique des Báthory, et particulièrement du prince Sigismond, en identifiant armoiries et emblèmes illustrant son « projet dacique », aussi qu'une étrange représentation héraldique liée aux croyances astronomique du temps. Enfin, tous ces éléments nous ont donné l'occasion de passer en revue et de commenter les arguments des spécialistes d'hier et d'aujourd'hui, en essayant de retenir ce qu'il est notable dans le processus de l'apparition des armoiries transylvaines.*

Mots clés: *armoiries, blabon, médaille, héraldique*

În ultima sută de ani, istoria stemei Transilvaniei a fost deslușită, în linii mari, prin studiile cercetătorilor Keőpeczi Sebéstyen József¹, Iulian Marțian², Mihail

---

* Comunicare susținută în cadrul celui de-al XV-lea Congres național de genealogie și heraldică, Iași, 13-15 mai 2010.

** Doctor în istorie, Comisia Națională de Heraldică a Academiei Române, București, e-mail: trtiron@yahoo.com

¹ Keőpeczi Sebéstyen József, *Erdély czimere*, „Turul: a Magyar heraldikai és genealogiai társaság közlönye” (*infra*: Turul), 1917-1/4, p. 33-48.

² Iulian Marțian, *Contribuții la eraldica vechiului Ardeal*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. IV, 1926-1927, p. 441-444.

„Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom L, 2011, p. 307-339

Popescu³, Albert Arz von Straussenburg⁴, Szabolcs de Vajay⁵, Dan Cernovodeanu⁶, Jean Nicolas Mănescu⁷ și Ana Dumitran⁸.

Vom începe prin a trece în revistă câteva dintre concluziile care s-au impus, până în prezent, asupra originilor stemei Transilvaniei – simbol care este și astăzi o parte a stemei de stat a României⁹.

STADIUL PROBLEMEI

Nu am identificat niciun text legal care să precizeze de când datează stema Transilvaniei. În opinia curentă – după cum o arată până și populara colecție

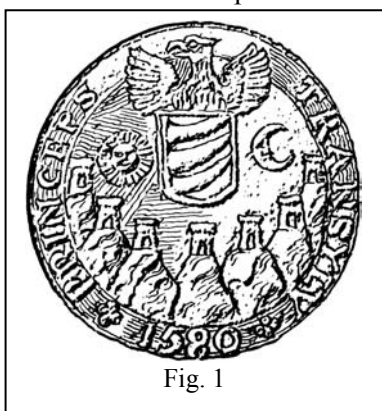

Fig. 1

Wikipedia¹⁰ – se consideră că stema „istorică” a Transilvaniei apare abia spre sfârșitul secolului al XVI-lea. Enumerând datele cunoscute, constatăm faptul că cel dintâi izvor al acestei steme este reversul medaliei de plumb (Fig. 1) dedicată lui Christofor Báthory, voievod al Transilvaniei (1575-1581) și fratele lui Ștefan Báthory, regele Poloniei. Reversul acestei medalii este încărcat cu o compoziție având în centru ecusonul cu colți de lup al familiei Báthory, așezat pe pieptul unei acvile (care iese din marginea superioară a scutului) și flancat de un soare și o lună, surmontând șapte munți care, la rândul lor, poartă câte un turn. Datorită anului 1580, care este menționat aici, s-a presupus că piesa a fost emisă în onoarea voievodului, la împlinirea vârstei de

³ Mihail Popescu, *Sigiliul lui Sigismund Báthory – principele Transilvaniei*, „Revista Arhivelor”, I, 1924-1926, nr. 1-3, p. 328-332.

⁴ Albert Arz von Straussenburg, *Beiträge zur Siebenbürgischen Wappenkunde*, Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1981.

⁵ Szabolcs de Vajay, *Les sources numismatiques de l'héraldique d'Etat hongroise*, în „Recueil du IXe Congrès international des sciences généalogique et héraldique, Berne, (30 juin - 6 juillet) 1968”, Berne, 1968, p. 149-167.

⁶ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977 (p. 129-139 și pl. XLIX-LI), respectiv *Evoluția armoriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, Edit. Istros, 2005 (p. 155-175 și pl. XIV-XX).

⁷ Jean Nicolas Mănescu, *Les armes de la Transylvanie (XVIe-XXe s.)*, „Revue Roumaine d'Histoire”, XXXI, 1-2, 1992, p. 29-49.

⁸ Ana Dumitran, *Completări la istoricul stemei Transilvaniei, pe marginea unui sigiliu aplicat la 31 mai 1595*, în *AUA*, Series Historica, 9/I, 2005, p. 271-282.

⁹ *** *Legea nr. 102 din 21 septembrie 1992 privind stema țării și sigiliul statului*, publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 236 din 24 septembrie 1992.

¹⁰ http://ro.wikipedia.org/wiki/Stema_Transilvaniei, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010.

50 de ani¹¹. Nu pare a fi vorba de o lucrare postumă (decesul lui Christofor se va produce în 1581), deoarece ar fi fost de presupus transformarea medaliei dintr-o lucrare omagială într-una comemorativă, cu indicarea expresă a momentului morții – ceea ce nu este cazul aici.

Amintim și faptul că regretatul Dan Cernovodeanu pune la îndoială autenticitatea acestei piese¹², invocând ca argument principal legenda acesteia, în care titlul de „principe” îi este în mod incorect atribuit lui Christofor. Acesta fusese ales de către Dietă doar ca *voievod* (28 ianuarie 1576), neavând cum să poarte titlul de *principe*, care era efectiv utilizat de către Ștefan Báthory (devenit rege al Poloniei la mijlocul lui decembrie 1575, dar care păstrase pentru sine titlul de principe al Transilvaniei; acesta din urmă avea, la Cracovia, chiar și o cancelarie specială pentru Transilvania)¹³. Precizăm însă că formula *Princeps Transilvaniae* poate fi interpretată în *sens literal*, ca o adresare de curtoazie destinată „celui dintâi” bărbat al Transilvaniei (în cazul dat, este vorba de cel omagiat, deci Christofor Báthory). O medalie era un obiect cu trăsături simbolice, lipsită totuși de caracterul formal al unui sigiliu ori al unui text oficial. Destinată probabil unui cerc restrâns de persoane, această piesă va fi fost înadins inscripționată cu un titlu mai răsunător. În al doilea rând, amintim faptul că, pe alocuri, termenii „voievod” și „principe” alternează, în Transilvania, până către sfârșitul secolului al XVI-lea¹⁴ – inclusiv din perspectiva cancelariilor străine¹⁵ – toate acestea justificând, într-o anumită măsură, menționarea titlului de „principe” în legenda medaliei. În fine, nici după parcurgerea celorlalte argumente aduse de regretatul Dan Cernovodeanu¹⁶ nu suntem de acord cu ipoteza potrivit căreia

¹¹ Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Hermannstadt, 1901, plansa 62, nr. 15 (desen). În același sens, Huszár Lajos, Pap Ferenc și Winkler Judit, *Erdély éremművészeg a 16-18. században*, București, Kriterion Könyvkiadó, 1996, p. 109 și fig. 103 E și H.

¹² Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 134.

¹³ Camil Mureșanu, *Transilvania în ultimele trei decenii ale secolului al XVI-lea*, în vol. *Istoria Românilor*, vol. IV – *De la universalitatea creștină către Europa «Patriilor»*, acad. Ștefan Ștefănescu și acad. Camil Mureșanu, redactori responsabili; prof. univ. dr. Tudor Teoteoi, secretar, București, Edit. Enciclopedică, 2001, p. 520.

¹⁴ *Ibidem*, p. 516, nota 1.

¹⁵ Astfel, în 1571, împăratul Maximilian pretindea ca el să îl numească pe voievodul Transilvaniei. Tot atunci, la 27 aprilie 1571, ceașul Ahmet aducea la Alba Iulia firmanul sultanului de numire a lui Ștefan Báthory, ca principe – *Ibidem*.

¹⁶ Dan Cernovodeanu, *loc. cit.* Argumentele suplimentare aduse de acest autor – care văzuse doar desenul publicat de Resch, nu și fotografia originalului, redată mai târziu de autorii Huszár, Pap și Winkler – au în vedere, în primul rând, hașurile verticale ce marchează ecusonul familiei Báthory, Dan Cernovodeanu arătând că hașurile nu erau în uz în momentul 1580, deoarece acest sistem de notație nu fusese nici măcar inventat, necum importat în Transilvania. În al doilea rând, Dan Cernovodeanu constata că „...elementele componente ale viitoarei steme a Transilvaniei nu apăruseră încă...”. Față de aceste două argumente, observăm faptul că hașurile armelor Báthory, redată în desenul din lucrarea lui Resch, nu sunt vizibile și pe fotografia piesei, iar cât despre faptul că elementele stemei Transilvaniei „...nu apăruseră încă...”, apreciem că dovezile invocate în cuprinsul prezentului studiu vor impune de la sine contrariul...

această piesă ar fi un fals. În consecință, nefiind vorba de un fals, reprezentarea heraldică ce ne interesează rămâne valabilă pentru cronologia stemei Transilvaniei.

Fig. 2

Un alt reper al începuturilor stemei Transilvaniei este sigiliul din 1595 (după unele surse, în mod incorect, 1592) al principelui Sigismund Báthory (Fig. 2), alcătuit pentru a ilustra situația juridică rezultată în urma tratatelor din 20 mai, respectiv 3 iunie, în temeiul cărora principele ardelean devenise suzeran al Țării Românești și Moldovei¹⁷ (sigiliul era deja folosit în data de 31 mai 1595, dovedind graba cu care s-a dorit ilustrarea noii calități a lui Sigismund)¹⁸. Există și o variantă aproape identică de la

principesa Maria Christierna, precum și mai multe tipuri sigilare asemănătoare de la cardinalul-principe Andrei Báthory¹⁹. Compoziția reunește, pentru întâia oară, armele celor trei Principate, împreună cu armele personale ale lui Sigismund Báthory, cu ecusonul familiei așezat peste acvila bicefală imperială²⁰.

Fig. 3

În fine, la seria acestor reprezentări cunoscute din surse interne adăugăm una rezultând dintr-un izvor extern: este vorba de armele Transilvaniei, redată în cadrul unei compoziții heraldice mai vaste (cu acvila Sfântului Imperiu înconjurată de stemele mai multor teritorii stăpânite ori pretinse de către Habsburgi), de pe pagina de titlu a *Chronologiei* lui Levin Huls (1596). Aici, armele Transilvaniei sunt redată separat, sub forma: *scut cu șapte munți rotunjiți surmontați de câte un turnuleț, iar în șef o acvilă încoronată, ieșind*²¹ (Fig. 3).

Nu insistăm asupra evoluției ulterioare a acestor simboluri heraldice ale Transilvaniei. Cu excepția armelor Báthoreștilor, elementele mai sus amintite – jumătate de acvilă, aștri și turnuri (la început cu, apoi

¹⁷ Ștefan Ștefănescu, „Războiul cel Lung” (1593-1606) și resurecția românească. 2. Lupta pentru restabilirea hotarului Țării Românești pe Dunăre (1594-1596), în vol. *Istoria Românilor*, vol. IV..., ed. cit., p. 602-603.

¹⁸ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 271-272.

¹⁹ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. XLIX, fig. 2-3, 5.

²⁰ Mai multe ilustrații ale acestui tip sigilar la Ana Dumitran, *op. cit.*, fig. 1-5.

²¹ Levinus Hulsius (Levin Huls), *Chronologia. Das ist ein kurtze Beschreibung deren Länder, so in diser hierzu gehörigen Landtafel begriffen sind, auss villen glaubwürdigen Authoribus zusammen Colligiert*, [Nürnberg], Typis Christophori Lochneri, M.D.XCVI (1596), pagina de titlu.

fără munți) – vor desemna, de acum încolo, Principatul Transilvaniei, ca **arme teritoriale** (fiind combinate cu armele de neam ale principilor care s-au succedat la conducerea Principatului). Semnificația acestor elemente componente va fi expres reglementată la 24 mai 1659, printr-o hotărâre a Dietei, în conformitate cu principiul celor trei „națiuni” privilegiate; astfel, **acvila** simboliza *națiunea maghiară*, **turnurile** simbolizau *națiunea saxonă* iar **aștrii** simbolizau *națiunea secuiască*²². În fine, în data de 2 noiembrie 1765, în urma unui secol și jumătate în care armele Transilvaniei vor cunoaște nenumărate variante, însemnele vor fi expres reglementate prin diploma împărătesei Maria Theresia (intrând ulterior în compoziția armelor mari ale Ungariei, respectiv în stema României Mari și, mai apoi, în stema de stat actuală)²³.

PRO ȘI CONTRA VECHIMII IMEMORIALE A ACVILEI TRANSILVANIEI

Dacă în privința celor **șapte turnuri** s-a căzut de acord asupra caracterului „vorbitor” al armelor Transilvaniei (având în vedere numele german al Principatului), în literatura de specialitate au fost avansate mai multe ipoteze referitoare la **acvilă** – elementul principal „animat” al stemei Transilvaniei. Autori mai vechi (precum Joseph Bedeus von Scharberg), sau mai noi (precum Albert Arz von Straussenburg și Ana Dumitran) au presupus că această figură provine din însemnul heraldic al regatului Poloniei, fiind „împrumutată” și impunându-se ca stemă a Transilvaniei – cu schimbarea culorii din argint în negru – în urma urcării lui Ștefan Báthory pe tronul regatului Poloniei (1576-1586). Au fost avute în vedere mai multe izvoare cuprinzând o *acvilă întreagă*, precum cea de pe *Statutele* sașilor, lucrare din 1583 a magistratului brașovean Matthias Fronius (1522-1588)²⁴ (Fig. 4) – compoziție care constituie chiar armele Poloniei²⁵; aici, armele regale poloneze constituiau o prezență firească, în condițiile în care lucrarea cuprinzând culegerea de legi a sașilor (germ. *Eigenlandrecht*) a fost supusă spre aprobare regelui

Fig. 4

²² J(oseph) B(edeus) v(on) S(charberg), *Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen ständischen Nationen dieses Landes*, Georg v. Closius, Hermannstadt, 1838, p. 20-23.

²³ Jean Nicolas Mănescu, *op. cit.*, p. 29, 46-49.

²⁴ Matthias Fronius, *Der Sachssen inn Siebenbürgen Statvta, oder Eygen Landtrecht*, Corona, M.D.LXXXII (1583).

²⁵ Cf. Kazimierz Józef Turowski, *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584*, Kraków, Nakładem Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1858, p. 12.

Ștefan Báthory, care a sancționat-o la Cracovia, dispunând ca aceste norme să rămână „veșnic valabile”²⁶.

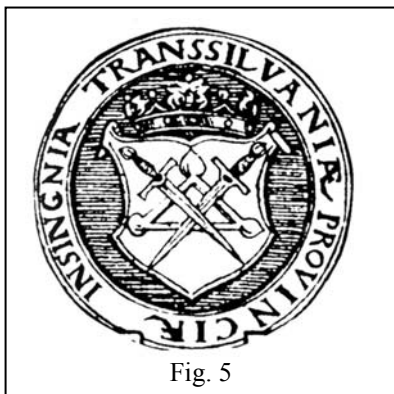

Fig. 5

Concluzia că acvila Transilvaniei provine din stema Poloniei și nu este mai veche de momentul urcării lui Ștefan Báthory pe tronul acestui stat s-a desprins și din faptul că cea mai veche stemă *efectiv atribuită*, la jumătatea secolului al XVI-lea, Transilvaniei (într-un izvor extern: *Chorographia Transylvaniae* a lui Georg Reichersdorffer, Viena, 1550)²⁷ (detaliu – Fig. 5), reprezenta armele Sibiului²⁸. De aici s-a desprins constatarea logică – dar nu și corectă, după cum vom vedea mai jos – că, în acel moment, nu exista încă o stemă a Transilvaniei.

Cu toate acestea, în literatura de specialitate și-a făcut loc și teza potrivit căreia originile acvilei Transilvaniei trebuie căutate în perioade anterioare momentului primei sale atestări efective (este vorba de 1580, anul de care se leagă medalia omagială a principelui Christofor Báthory). În acest sens, regretatul Jean N. Mănescu a pus „cap la cap”, într-un studiu dedicat stemei Transilvaniei²⁹, diferite mențiuni precum cea referitoare la folosirea, în perioada Voievodatului, a unui steag purtând numele de acvilă (lat. *Aquila*), obiect care era, pare-se, decorat cu imaginea unei acvile. Același autor a invocat și reprezentările heraldice înfățișând o acvilă într-un scut bicolor azur-argint, însemn care, în armorialele occidentale ale secolelor al XV-lea și al XVI-lea, este atribuit unui așa numit „ducele *Weydn* în Ungaria” – personaj care este identificat prin voievodul Transilvaniei (magh. *vajda* = „voievod”). S-a avut totuși în vedere și faptul că, în exercitarea atribuției lor, voievozii Transilvaniei foloseau peceti cu propriile însemne de neam³⁰; cu toate acestea, în fața atestărilor *avant la lettre* ale acvilei Transilvaniei, s-a admis că originile acvilei sunt autohtone și imemorabile, cu alte cuvinte că *a existat o stemă a Transilvaniei chiar și în perioada Voievodatului* (vom detalia, ceva mai jos, problema acestor reprezentări heraldice).

În privința mențiunilor referitoare la vechimea imemorială a acvilei Transilvaniei, amintim opinia cercetătoarei Ana Dumitran de la Muzeul din Alba Iulia, potrivit căreia „...folosirea de către comitate, în epoca voievodatului, a unui steag care se numea acvila sau care avea ca reprezentare o acvilă este o supoziție determinată de

²⁶ Sándor Vogel, *Autonomia săsească în Transilvania*, „Province – Romanian edition” [„Provincia – Ediția română”], anul III, nr. 2, februarie, 2002, p. 12.

²⁷ Georg von Reichersdorff, *Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellata, aliarumque provinciarum et regionum succinta descriptio et explicatio*, excudebat Egidius Aquila in Curia divae Annae, Viennae, Austriae, Anno M. D. L. (1550), fila 6^r.

²⁸ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. XLIV, fig. 1.

²⁹ Jean Nicolas Mănescu, *op. cit.*, p. 31.

³⁰ Sigismund Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania*, în *Documente privind Istoria României*, introducere la vol. II, București, Edit. Academiei R.P.R., p. 598.

interpretarea greșită a textelor documentelor, în care «aquila» are mai degrabă sensul general de steag, fără nicio legătură cu emblema care putea fi reprezentată pe el...³¹ – explicație care pare perfect plauzibilă și asupra căreia nu vom mai insista. În ceea ce privește scutul asociat, în armorialele germane din secolele al XV-lea și al XVI, „voievodului Transilvaniei”, aceeași autoare menționează faptul că acest însemn „...este evident consecința fanteziei, deoarece toate actele din epocă au fost sigilate de voievozi cu însemnele propriilor lor familii, neexistând deci o stemă care să poată fi asociată cu funcția pe care, temporar, o dețineau...³²”.

Am redat explicațiile de mai sus – în mod egal plauzibile – deoarece opiniile cercetătoarei Ana Dumitran (publicate în 2005) vin ca răspuns la opiniile, nu cu mult mai vechi, dar perfect opuse, ale regretatului Jean N. Mănescu (studiul acestuia datează din 1992), iar problemele originilor stemei Transilvaniei nu știm să mai fi fost abordate de alți autori (cel puțin în ultima perioadă). În fine, precizăm faptul că și cercetătoarea Ana Dumitran se raliază opiniei – tradiționale – potrivit căreia acvila ardelenescă de la 1580 (= cea dintâi atestare certă, până în prezent) este „...de foarte probabilă sorginte poloneză³³”.

În ceea ce ne privește, într-un studiu mai vechi³⁴, am valorificat, la rândul nostru, prezumția vechimii imemorale a acvilei, ca stemă a Transilvaniei. Am invocat, în acest sens, stema aflată pe un pilon al Bisericii Neagre de la Brașov, reprezentând în scut o pasăre (care este acvilă, și nu corb), iar în cimier un ornament cu pene (Fig. 6), stemă atribuită prin tradiție³⁵ familiei de Hunedoara. Enumerând mai multe argumente referitoare la elementele, stilul, amplasarea și datarea compoziției de la Brașov, am concluzionat că: **a)** nu este vorba de o stemă a Hunedoreștilor și **b)** este vorba, mai degrabă, de o stemă a Transilvaniei. Am adus în discuție, în acest context, armele tradiționale ale Comitatului Alba (= acvilă neagră întreagă, în câmp de azur)³⁶ (Fig. 7), desprinzând următoarele concluzii:

a) Acvila Transilvaniei datează dinaintea domniilor Báthoreștilor, ea fiind cea care, reprezentată întreagă, apare în Biserica Neagră de la Brașov, precum și pe stema Comitatului Alba (în care se afla capitala țării);

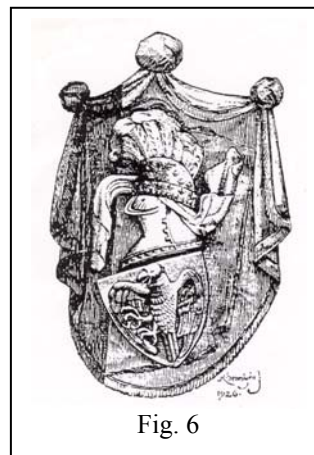

Fig. 6

³¹ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 273.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 277.

³⁴ Tudor-Radu Tiron, *O veche stemă a Transilvaniei și legăturile acesteia cu heraldica familiei de Hunedoara*, în *SMIM*, vol. XXI, 2003, p. 223-256.

³⁵ Keöpeczi Sebestyén József, *A brassai fekete templom Mátyás-kori címerei*, extras din „Erdélyi Tudományos Füzetek”, A Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság, Cluj-Kolozsvár, 1927, p. 3-4 (descriere și reprezentare).

³⁶ *** *A Pallas nagy lexikona az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben*, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Nyomdája, 1893, I. kötet: A- Aradmege, p. 495.

Fig. 7

b) Acvila Transilvaniei ar putea proveni din heraldizarea acvilei romane, fapt explicat prin atestarea ei în stema comitatului Alba – spațiu în care, încă din Antichitate, exista tradiția „centrului de putere” al țării.

Vom vedea în continuare, în lumina izvoarelor pe care le-am consultat, în ce măsură aceste presupuneri erau întemeiate. Materialele care urmează provin din surse externe, acestea putând fi împărțite, în linii mari, în trei grupe: **surse referitoare la așa-zisa stemă a „voievodului Transilvaniei”, surse datând din deceniile care au urmat prăbușirii statului maghiar în urma luptei de la Mohács (1526) și, în fine, surse datând din timpul domniei Báthoreștilor.**

STEMA „VOIEVODULUI TRANSILVANIEI”

În privința stemei „voievodului Transilvaniei” din armorialele germane ale secolelor al XV-lea și al XVI-lea, față de cele afirmate de către regretatul Jean N. Mănescu (pe care le-am reluat, la rândul nostru), trebuie să aducem acum următoarele clarificări. Această stemă – *câmp despicat de azur și argint, cu o acvilă dintr-o parte în cealaltă* – apare în următoarele surse:

Fig. 8

a) În armorialul lui Ulrich von Richenthal (1364-1437) dedicat Conciliului de la Constanța (1414-1418). Am avut în vedere ediția tipărită de către Anton Sorg, *Das Concilium buoch geschehen zuo Costencz* (Augsburg, 1483, hârtie, texte în germană, 250 de file), exemplar policrom aflat în colecția Bibliotecii de Stat Bavareză³⁷. La fila 184^v se află scutul atribuit așa-numitului „duce Eberhard de *Weiden* în Ungaria” (germ. *Herczog eberhart von der weiden* (sau *widen*) *in vngern*³⁸ (într-o secțiune de steme din mai multe regiuni ale Europei, precum cele ale seniorilor de Würtemberg,

de Montferrat, de Canissa etc.) (Fig. 8 – desenul autorului) etc.

b) În armorialul lui Konrad Grünenberg (1442-1494). Am avut în vedere două manuscrise, aflate la Biblioteca de Stat Bavareză, dintre care cel dintâi a fost lucrat pe

³⁷ Versiune online la adresa: http://mdz.bib-bvb.de/digbib/inkunabeln/inkill/@ebt-link;cs=default;ts=default;pt=100732;lang=de?target=%25N%15_96979_START_RESTART_N%25, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010.

³⁸ Michael Richard Buck, *Ulrich von Richenthal. Chronik des Constanzer Concils 1414 bis 1418*, extras din „Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, Bd. 158”, Tübingen, Gedruckt für den Litterarischen Verein in Stuttgart, 1882, p. 192.

la 1480 (BSB Cgm 145, s. I., pergament, texte în germană, 182 de file)³⁹, fila 109 (105) (Fig. 9 – desenul autorului), iar cel de-al doilea – copie a primului – a fost lucrat pe la 1602-1604 (BSB Cgm 9210, s. I. Bavaria, hârtie, texte în germană, 389 de file)⁴⁰, fila 247 (118) (Fig. 10 – desenul autorului). Spre deosebire de *Cronica* lui Richenthal, în ambele surse apare un scut cu culorile inversate (deci *câmp despicat argint și azur, cu o acvilă dintr-o parte în cealaltă, cu limba roșie*), completat printr-un *coif cu gratii*, având în cimier un cap (cu gât) de acvilă azurie, cu cioc de aur și limbă roșie, între două aripi de acvilă, una de azur iar alta de argint. Stema este însoțită de inscripția „ducele Weydn in Ungaria” (germ. *Herczog von der Weydn in Vngarn*).

Fig. 9

Fig. 10

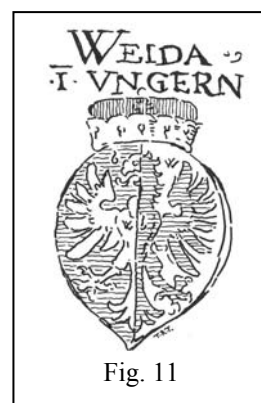

Fig. 11

c) În *Wappenbuchlein* de Virgil Solis (Nürnberg, 1555, 49 de file, hârtie)⁴¹. Am avut în vedere exemplarul policrom aflat în colecția bibliotecii Universității din Heidelberg⁴². La fila 28 (sau pl. IV din secțiunea „ducilor”), se află scutul „*Weida în Ungaria*” (germ. *Weida i Vngern*), identic cu cel din *Cronica* lui Richenthal, dar aici încoronat cu o bonetă de catifea (roșie), răsfrântă cu hermină (Fig. 11 – desenul

³⁹ Versiune online la adresa: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00035320/images/>, pagină consultată în data de 7 decembrie 2010.

⁴⁰ Versiune online la adresa: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00034952/images/>, pagină consultată în data de 7 decembrie 2010.

⁴¹ Virgilius Solis (Virgil Solis), *Wappenbuchlein. Zu Ehren Der Römischen Kay. vnd Kü. Mt., auch Bäbtlicher Heyligkeit, sambt anndern der Fürnemsten auslendischen Königreichen, Churfürsten, Fürsten vnd gemeinen stenden ... Souil derselben Wappen ... mit Jren namen vnd farben*, Nürnberg, 1555.

⁴² Versiune online la adresa: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/solis1555>, pagină consultată în data de 7 decembrie 2010.

autorului). Pe aceeași filă apar și armele ducilor de Silezia, Münsterberg și Pomerania, precum și armele apocrife ale Moldovei și Țării Românești.

Ca o noutate față de sursele mai sus amintite⁴³, adăugăm faptul că „stema Voievodului” se regăsește și în manuscrisul de la Biblioteca de Stat Bavareză, cunoscut

Fig. 12

sub numele *Cod. icon. 392 d* (Sudul Germaniei, prima jumătate a secolului al XVI-lea, hârtie, texte în germană, 385 de file)⁴⁴. La fila 98^r (264) se află stema „ducelui Weyden, Eberhart de Weiden în Ungaria, anul 1414” (germ. *H<e>rz<og> vonn Weyden, Eberhart von der Weiden in Vngern, a<nno> 1414*) (Fig. 12 – desenul autorului). După cum o arată și anul menționat (= începutul *Conciliului* de la Constanța), stema se bazează pe un exemplar al cronicii lui Richenthal, de unde și cromatica argint-azur a scutului, cu precizarea că timbrul stemei este inspirat, probabil, din armorialul lui Konrad Grünenberg (cu precizarea că în cimier apare, ieșind, exact acvila din scut).

În literatura de specialitate maghiară, identificarea acestui enigmatic duce Eberhard a fost graduală. În 1897, Bárczay Oszkár explica toponimul „von der Weiden” prin forma, având o rezonanță asemănătoare, „von der Linden” (fără a insista asupra semnificației acesteia din urmă)⁴⁵. Ulterior, în 1908, Thallóczy Lajos observa faptul că, în armorialul lui Grünenberg, stema „ducelui Weydn în Ungaria” era imediat urmată de stema unui „duce von Limpach în Ungaria” (germ. *Herczog von limmpach jn vngern*). Datorită faptului că scutul acestui din urmă personaj era foarte asemănător cu cel al „ducelui Weydn” (*câmp despicat argint și roșu, cu o acvilă dintr-o parte în cealaltă*), s-a presupus că ambele steme trimit, de fapt, la o singură persoană, numele „Limpach” fiind legat de familia Széchy de (Felső-)Lindvai, familie care avea o anumită poziție în vremea lui Sigismund de Luxemburg (deci și a *Conciliului*)⁴⁶, a cărui stemă de neam este acvila bicefală⁴⁷. Nici această interpretare nu a rămas prea mult în picioare; în 1913, Wertner Mór venea cu o nouă idee, contrazicând

⁴³ R(udolf Maria Bernhard), Graf von Stillfried-(und Rattonitz, conde d')Alcántara și A(dolf M(atthias) Hildebrandt, *Des Conrad Gruenenberg, Ritters und Bürgers zu Costenz Wappenpuch, volbracht am nunden Tag des Abrelles, do man zalt tusend vier hundert und drü und achtzig jar, in Farbendruck neu herausgegeben...*, Görlitz, Verlag von C. A. Starke, a(nn)o d(omi)ni m.dccc.lxxv (1875), p. LXXXVIII.

⁴⁴ Versiune online la adresa: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0001/bsb00018706/images/>, pagină consultată în data de 7 decembrie 2010. La fila 39^v (151) se află o ingenioasă combinație între corbul familiei de Hunedoara și struțul din cimierul tradițional al stemei regale maghiare.

⁴⁵ Bárczay Oszkár, *A heraldik a kézikönyve: műszótárral, 714 szövegközti ábrával és melléklettel*, Budapest, M(agyar) Tud(ományos) Akadémia, 1897, p. 460.

⁴⁶ Thallóczy Lajos, *Balkáni (déli-szláv) és magyar czimerek és pecsétbeli emlékek (Oklevelek és egyéb források, Ulrich v. Reichenthal, Konrad v. Grünenberg czimeres gyűjteményei alapján)*, partea a II-a, „Turul”, 1908/3, p. 108.

⁴⁷ Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi tablálkkal*, vol. X, Pest, Kiadja Ráth Mór, 1863, p. 528-535.

identificarea acestui „duce Eberhard de *Weiden*” printr-un membru al familiei Lindvai. Între altele, se arăta că, în vremea *Conciliului* de la Constanța, un singur Eberhard exista în rândul marilor familii maghiare, anume contele Szent-Györgyi și Bazini – a cărui stemă era însă net diferită. Cât despre numele *Weiden*, acesta ar proveni din *Weiden* (scris la începutul secolului al XV-lea și *Wyden* sau *Wide*), adică numele german al orașului Udine din Friul. Prezența unei steme udineze într-un armorial german se datorează statutului aparte al acestui oraș, care era centru al Patriarhatului Aquileia (de unde și stema „vorbitoare” cu acvila) – entitate juridică aflată sub protecție germană până în 1420, când a fost definitiv ocupată de către venețieni⁴⁸. Numele *Eberhard* trimite, probabil, la personajul cu același nume al epocii carolingiene (c. 815-866), care a îndeplinit demnitatea de duce de Friul.

Prin urmare, înțelesul sintagmei „ducele Eberhard de *Weiden* în Ungaria” trimite – în limbajul și potrivit mentalităților începutului secolului al XV-lea – la *pretențiile împăratului Sigismund, ca suveran german, asupra teritoriului deținut cândva de acest Eberhard*. Atât și nimic mai mult. Pe de altă parte, de-a lungul timpului, la copierea succesivă, armorialele germane au pierdut sensul inițial al prezenței stemei cu acvilă, până acolo încât lucrarea lui Virgil Solis se oprește asupra formulei „*Weida* în Ungaria”. Fără a cunoaște nuanțele pe care bibliografia maghiară le-a identificat în această problemă, regretatul Jean N. Mănescu a coroborat informațiile avute, ajungând la concluzia – de altfel perfect plauzibilă! – potrivit căreia formele *Weiden*, *Weydn* sau *Weida* trimit la titlul maghiar *vajda* (= voievod). Potrivit acestui raționament, fiind vorba tocmai de o stemă cuprinzând o acvilă, aceasta nu îi putea aparține (nu îi putea fi atribuită) decât voievodului Transilvaniei, **ca funcție**. Am recunoscut, mai sus, faptul că, în ceea ce ne privește, am pornit în trecut de la aceeași premisă eronată.

Și totuși, se pare că această confuzie este destul de veche. Cercetătorii cunosc reprezentarea aflată pe pagina de titlu a *Chronologiei* lui Levin Huls (1596). Este vorba de o amplă compoziție (Fig. 13) în care armele Sfântului Imperiu sunt înconjurare de cele ale mai multor entități teritoriale, arme mai mult sau mai puțin corecte. Aici, heraldica Transilvaniei este ilustrată prin **două scuturi**, dintre care cel efectiv atribuit Principatului (cu armele de la acea vreme – v. *supra*, Fig. 3), respectiv armele familiei Báthory, însoțite de inscripția *Weyda*. Așadar, în accepțiunea artistului de la sfârșitul secolului al XVI-lea, numele *Weyda* trimitea la „scutul voievodului” (pe atunci principe)⁴⁹, de unde și reprezentarea colților de lup ai familiei

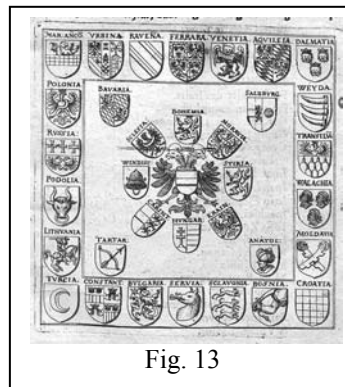

Fig. 13

⁴⁸ Wertner Mór, *Családtörténelmi kalászat (Második, befejező közlemény)*, în „Turul”, 1913/3, p. 119-110.

⁴⁹ Informația istorică din lucrare este, de altfel, destul de corectă, autorul cunoscând faptul că, la sfârșitul secolului al XVI-lea Transilvania era condusă de un principe, iar nu de un voievod – *apud*. Levinus Hulsius, *op. cit.*, p. 26-28.

Báthory, ai cărei membri ocupaseră succesiv tronul Transilvaniei. Prin comparație – întorcându-ne la stema „Weida în Ungaria” din armorialele germane ale secolelor al XV-lea și al XVI-lea – cred că putem admite faptul că, în „mediile de specialitate” ale epocii, *scutul cu acvila și substantivul Weyda puteau fi interpretate drept un argument pentru reprezentarea printr-o acvilă a Transilvaniei*, odată pierdută semnificația inițială a scutului lui Eberhard.

CEA MAI VECHIE ATESTARE EXPRESĂ A STEMELI TRANSILVANIEI

Prin tradiție, elementele stemei Transilvaniei au fost stabilite de către Ioan Zápolya, voievod al Transilvaniei (1511-1526) și rege al Ungariei (1526-1540)⁵⁰. În lumina izvoarelor cunoscute, literatura de specialitate din ultimul secol a contrazis însă această afirmație, oprindu-se – după cum am arătat încă de la început – asupra concluziei potrivit căreia începuturile efective ale stemei se datorează Báthoreștilor. Este, deasemenea, evident că în heraldica lui Zápolya – pe care o cunoaștem în detaliu datorită recentului studiu al lui Gyulai Éva de la Universitatea din Miskolc – nu sunt cunoscute reprezentări care să individualizeze Transilvania, ca teritoriu aparte⁵¹.

Dar oare stema Transilvaniei chiar nu datează din perioada lui Ioan Zápolya?

Manuscrisul de la Biblioteca de Stat Bavareză, cunoscut sub numele *Cod. icon.*

Fig. 14

391, constituie o colecție de arme din diferite țări, îndeosebi din spațiul germanic, dar și din teritoriile Regatului Maghiar, ale Poloniei și chiar ale Rusiei (Augsburg-?, hârtie, texte în germană și latină, 293 de file)⁵². Început pe la 1530, dar cu unele secțiuni adăugate ulterior, lucrat de mâini mai mult sau mai puțin calificate, manuscrisul cuprinde reprezentări interesante, direct sau indirect, pentru trecutul Țărilor Române. Găsim astfel diferite scuturi cu armele, reale sau imaginare, ale unor personaje și teritorii, precum cele atribuite suveranilor Moscoviei, Lituaniei, Bulgariei, Constantinopolului etc. La fila 150^r (336), într-o secțiune în care se află redate scuturi orășenești de pe teritoriul Imperiului, găsim **cea dintâi reprezentare certă**

a armelor Transilvaniei (Fig. 14 – desenul autorului). Este vorba de un scut rotunjit, cu un câmp de argint, cu mai multe coline verzi ieșind din baza scutului, înălțate prin șapte turnuri roșii, 4, 2 și 1; în șef iese un cap de acvilă neagră, cu limbă și coroană roșie. Deasupra însemnului se află numele *Sibennbürger*.

⁵⁰ Dan Cernovodeanu, *Evoluția armelor...*, p. 156 și nota 391.

⁵¹ Gyulai Éva, *A Szapolyai-cimer változatai a 15-16. században*, în „Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica”, 2008, Tomus XIII, Fasciculus 3, p. 125-163.

⁵² Versiune online la adresa: <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/bsb00007681/images/>, pagină consultată în data de 7 decembrie 2010.

Observăm, în primul rând, caracterul „vorbitor” al stemei, cu cele șapte turnuri care fac trimitere la numele german al provinciei (germ. *Siebenbürgen*, cu variantă latină *Septem Castra*). Ideea utilizării unor turnuri trebuie să fi provenit de la modalitatea de reprezentare a cetăților pe documentele cartografice ale perioadei. În al doilea rând, cromatica scutului are un înțeles politic; astfel, munții verzi și turnurile roșii în câmp de argint trimit la armele regale maghiare (variantea cu crucea dublă aflată deasupra unor munți)⁵³. Șeful cu capul de acvilă trimite la așa-numita stemă a „regelui romanilor”, titlu auxiliar al împăratului romano-german, ilustrat – în mod tradițional – printr-o acvilă monocefală neagră, în câmp de aur (Fig. 15)⁵⁴. Prin urmare, scutul poate fi interpretat ca fiind alcătuit în „culorile” maghiare (= Transilvania propriu-zisă), respectiv în cele imperiale, compoziția în ansamblu exprimând, cu alte cuvinte, *pretențiile imperiale asupra teritoriului intracarpatic*. În al treilea rând, trebuie subliniat faptul că, deși capul de acvilă este vizibil inspirat din armele imperiale, acest detaliu constituie, totuși, începutul cert și incontestabil al acvilei Transilvaniei.

Fig. 15

Am arătat, mai sus, faptul că manuscrisul la care ne referim a fost lucrat începând cu anul 1530 (datarea a fost propusă de către specialiștii Bibliotecii de Stat Bavareze). Încadrarea acestei reprezentări a armelor ardelenesti în deceniile 3-4 ale secolului al XVI-lea se sprijină pe prezența, în același armorial, la fila 251^r (552), între alte însemne teritoriale (îndeosebi din lumea germanică), a armelor atribuite lui Ioan Zápolya (Fig. 16 – desenul autorului). Este foarte probabil ca, deși amplasate în secțiuni diferite ale aceluiași armorial, cele două steme să fi fost desenate în aceeași perioadă (după cum o arată, de altfel, stilul ambelor reprezentări).

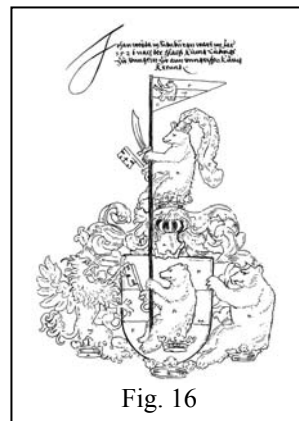

Fig. 16

Armele Zápolya constituie un exemplu de reprezentare alegorică având un mesaj politic: scutul are câmpul sub forma armelor Austriei (= *în câmp roșu, o fascie de argint*), peste care se află o figură atribuită lui Zápolya: *ursul*. Menționăm că acesta nu are nicio legătură cu armele neamului Zápolya (în care figurează *un lup ieșind deasupra unor munți*, respectiv *un inorog*, după cum se

⁵³ Amintim, de exemplu, miniaturile din vremea regelui Matia Corvinul (portretul acestuia stând pe tron, respectiv stema regală înconjurată de alte ecusoane), din *Chronica Hungarorum* a lui Ioan Thúróczi (1488), cu un scut sfertuit având, în primul cartier, pe argint, cu o cruce dublă roșie ieșind din trei monticuli verzi – versiune online la adresa <http://www.corvina.oszk.hu/corvina/html/hub1inc1143.htm>, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010.

⁵⁴ Reproducem, cu titlu de exemplu, o xilogravură de Heinrich Vogtherr cel Bătrân (cca. 1532), redând stema lui Ferdinand de Habsburg, fratele și succesorul împăratului Carol V, care a deținut titlul de rege al romanilor între 1531 și 1558.

Fig. 17

vede chiar pe sigiliul său heraldic, în calitate de rege maghiar)⁵⁵. Nu credem că se pune problema necunoașterii, de către autorul acestei părți a armorialului, a stemei veritabile a lui Ioan Zápolya (spre exemplu, aceasta figurează, foarte corectă, într-unul dintre manuscrisele aflate în aceeași Bibliotecă de Stat Bavareză – manuscrise care au făcut parte inițial, pare-se, dintr-o colecție unică)⁵⁶. Caracterul insolit al acestei reprezentări – în care până și regulile heraldice sunt puse „la încercare” – provine tocmai din dorința

autorului reprezentării de a evoca personalitatea lui Zápolya prin *cu totul altceva* decât stema reală a acestui personaj. De altfel, inscripția redă întocmai punctul de vedere filohabsburgic al autorului acestei compoziții: „Ioan, voievod al Transilvaniei, care i-a urmat la tron (?) în 1526 regelui Ludovic al Ungariei și s-a încoronat ca rege maghiar” (germ. *Johan weyda in Sibenbürgn wart im Jar 1526 nach der slacst (?) Kunig Ludwigs zu Ungern, zu aim unngriſchen Kunig krennd*).

Deși atribuită lui Ioan Zápolya, stema trebuie interpretată, mai degrabă, ca un însemn teritorial. Astfel, scutul în culorile austriece, mobilat însă prin figura ursului, arată că teritoriile stăpânite efectiv – de aici și simbolul *cheii* – de către regele maghiar, erau *de jure* ale Habsburgilor (este vorba, în concret, de Ferdinand I, fratele împăratului Carol Quintul). Cei doi suporturi trebuie, de asemenea, interpretați în sensul de *confruntare între regele legitim și cel nelegitim*: astfel, *grifonul* (= preluat din sigiliile imperiale) (Fig. 17)⁵⁷, își dispută scutul cu *ursul* – simbol tradițional al forței⁵⁸, care îl desemnează, probabil, pe „regele momentului” (= Zápolya). Apoi, fiecare simbol este așezat pe câte o coroană, fapt care trimite la situația politică rezultată după dispariția ultimului monarh maghiar legitim, Ludovic al II-lea, în bătălia de la Mohács (29 August 1526). Amintim astfel episodul alegerii lui Ioan

⁵⁵ Acsády Ignác, *Magyarország három részre osztásának története (1526-1608)*, (red. Szilágyi Sándor), Budapest, Kiadja az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat, vol. V, 1897, p. 37.

⁵⁶ Este vorba de stema care apare în manuscrisul lui Stephan Brechtel, *Wappenbuch des Heiligen Römischen Reiches (Cod. icon. 390)*, Nürnberg, cca. 1554-1568, fila 77 (153) – versiune online la adresa: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0002/bsb00020447/images/>, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010. Trebuie spus că autorul acestui manuscris a avut informații foarte bune în privința heraldicii maghiare; spre exemplu, la fila 53 (128), apare o variantă de stemă a regelui Matia Corvin. Apoi, la fila 140 (217) apare stema lui Ioan de Hunedoara, acordată de către Ladislau Postumul în 1453 (scutul este cel corect, fiind însă surmontat de două coifuri cu gratii, încoronate, dintre care primul are în cimier un zbor de acvilă neagră și lambrechini negru-aur, iar cel de-al doilea are leul cel roșu ținând o coroană, ieșind, cu lambrechini roșu-argint).

⁵⁷ Exemplificare după Otto Posse, *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806*, III. Band (1493-1711), Verlag der Wilhelm und Bertha v. Baensch Stiftung, Dresden, 1912, p. 16 și pl. 21, fig. 1 (= marele sigiliu al lui Ferdinand I, în calitate de rege al romanilor, în 1531).

⁵⁸ Michel Pastoureaux, *Ursul. Istoria unui rege decăzut*, Chișinău, Edit. Cartier, 2007, p. 60 și următoarele.

Zápolya, voievod al Transilvaniei și comite de Zips, „singurul candidat la tronul Ungariei”, de către cea mai mare parte a nobilimii, ca rege (14 octombrie 1526), încoronarea sa având loc la Székesfehérvár (10-11 noiembrie 1526). Imediat după aceea, dieta convocată la Pozsóny (azi Bratislava), de către Maria, văduva regelui Ludovic, I-a ales ca rege pe Ferdinand de Habsburg, fratele reginei-văduve (noiembrie-decembrie 1526)⁵⁹ (vom reveni, în continuare, asupra problemelor legate de încadrarea cronologică a reprezentărilor menționate).

Faptul că în același izvor se regăsesc cele două steme mai sus descrise determină următoarele concluzii:

a) Este puțin probabil ca Ioan Zápolya să fi avut vreun amestec în alcătuirea stemei Transilvaniei, dar este incontestabil că aceasta apare (= este atestată), în vremea domniei sale.

b) Nu este exclus ca inițiativa alcătuirii unei steme ardelenesti să pornească din mediile germanice, filohabsburgice; nu putem face abstracție de asemănarea dintre stema Transilvaniei de pe *Cod. icon.* 391 și, respectiv, stema Transilvaniei de pe compoziția heraldică de pe pagina de titlu a *Chronologiei* lui Levin Huls (1596). Punând cele două steme în paralel, nu putem să nu remarcăm coincidența dintre reprezentarea cu coline și turnuri, dar și „dezvoltarea” figurii din partea superioară a scutului, de un cap de acvilă la acvila ieșind. Este posibil ca autorul gravurii din *Chronologia* lui Huls (tipărită la Nürnberg) să fi avut cunoștința de stema de pe *Cod. icon.* 391 ori de vreun alt izvor contemporan acestui armorial.

c) Încadrarea cronologică a pseudostemei Zápolya este importantă, deoarece de aceasta depinde și datarea stemei Transilvaniei, similară ca stil și aflată în aceeași sursă. Prin urmare, anul 1526 reprezintă un *terminus a quo* sigur; stema ar putea constitui și un ecou al încoronării lui Ferdinand de la Buda (3 noiembrie 1527), care a avut loc după o serie de succese militare în Ungaria și după ce de partea sa au trecut orașele Sibiu și Brașov, precum și aproape întreaga nobilime⁶⁰. Pe de altă parte, panașul purtat de ursul lui Zápolya amintește costumul înalților demnitari și al altor războinici otomani, așa cum apărea în viziunea artiștilor germani (Fig. 18-19)⁶¹ contemporani campaniei care a dus la asediul Vienei (27 septembrie – 14 octombrie 1529). Pe această cale, autorul pseudostemei lui Ioan Zápolya nu a pierdut prilejul de a-l arăta pe regele ales al Ungariei drept „omul turcilor”. Ar fi deci posibil ca stema lui Zápolya să fi fost pictată după izgonirea invadatorilor otomani, dar, totuși, nu mai târziu de momentul încheierii păcii de la Oradea dintre cei doi regi (24 februarie 1538), moment care echivalează

---

⁵⁹ Camil Mureșanu, *Transilvania. I. Transilvania după prăbușirea Regatului ungar (1526-1541)*, în vol. *Istoria Românilor*, vol. IV... (ed. cit.), p. 503-504.

⁶⁰ Camil Mureșanu, *op. cit.*, p. 505.

⁶¹ *** *Die Welt des Hans Sachs. 400 Holzschnitte des 16. Jahrhunderts*, Herausgegeben von den Stadtgeschichtlichen Museen im Verlag Hans Carl, Nürnberg, 1976, p. 29, cat. 35 (portretul ecvestru al sultanului Soliman, autor Sebald Behan, 1529-1530), p. 39, cat. 50 (ieniceri cu prizonieri de război, autor Niklas Stör, 1530) etc.

cu o recunoaștere reciprocă și, ceea ce este mai interesant, cu renunțarea formală a pretențiilor lui Ferdinand la stăpânirea Transilvaniei și a Ungariei de Est (în schimbul promisiunii ca, după moartea lui Zápolya, teritoriile stăpânite de acesta să intre sub autoritatea lui Ferdinand și a urmașilor săi)⁶². Stema de care ne ocupăm nu poate fi cu mult ulterioară anului 1538, deoarece în 1540 intervine moartea lui Ioan Zápolya (când sultanul Soliman îl recunoaște ca rege pe fiul abia născut al acestuia, Ioan Sigismund), ceea ce constituie un *terminus ad quem* sigur al stemei Zápolya (din acest armorial).

Fig. 18

Fig. 19

d) Atestarea stemei Transilvaniei într-un manuscris heraldic german nu exclude, în niciun fel, probabilitatea ca „geneza” acelorași elemente (= cele șapte turnuri și acvila) să fie totuși legată de spațiul maghiaro-ardelenesc. Am menționat, la începutul prezentului studiu, așa-numitul „însemn al Provinciei Transilvaniei” (lat. *Insignia Transilvaniae Provinciae*), gravură inclusă în lucrarea *Chorographia Transylvaniae* a umanistului Georg von Reichstorffer (cca. 1495 – cca. 1554), notarul orașului Sibiu devenit consilier al lui Ferdinand I de Habsburg. Publicată la Viena, în 1550, în ajunul intrării armatei imperiale condusă de contele Gianbattista Castaldo în Transilvania⁶³, stema reflectă viziunea politică filohabsburgică a perioadei. Aparent, această compoziție (Fig. 20) nu spune mai nimic asupra originii stemei Transilvaniei, deoarece stema gravată în centrul acestei complicate reprezentări este stema Sibiului – detaliu explicabil prin obârșia sibiană a lui Reichstorffer, dar care a fost interpretat în literatura de specialitate a secolului trecut drept argument pentru... inexistența unei steme propriu-zise a Transilvaniei, la jumătatea secolului al XVI-lea. Lucrurile nu stau însă chiar așa, iar cercetătorul trebuie să dea dovadă de cuvenită „elasticitate” de gândire; este drept că cele șapte turnuri nu figurează în compoziția de pe *Chorographia Transylvaniae*, dar scuturile orășenești care înconjoară însemnul central sunt în număr de șapte – ceea ce trimite la

⁶² *Ibidem.*, p. 506.

⁶³ Camil Mureșanu, *Transilvania. 2. Situația politică a Transilvaniei după crearea principatului autonom (1541-1571)*, în vol. *Istoria Românilor*, Vol. IV...” (ed. cit.), p. 510-511.

același lucru: *Siebenburgen* (prin comparație, amintim logica similară exprimată de acele sigilii ale țarilor ruși, care aveau acvila bicefală înconjurată de însemne teritoriale, dar și de reproduceri de cetăți – Fig. 21)⁶⁴. Apoi, remarcăm faptul că medalionul cu însemne teritoriale ardelenesti este surmontat de scuturile habsburgice, ilustrând titlurile de împărat romano-german (= acvilă bicefală), respectiv de „rege al romanilor” (= acvilă monocefală). Or, este de la sine înțeles că, fiind publicată în lucrarea unui fidel al cauzei habsburgice, nu mai era nevoie ca stema Transilvaniei să includă o acvilă, de vreme ce acest detaliu oricum apărea în ecusoanele încoronate redade deasupra acestei compoziții. Reținem însă că, relativ contemporane și chiar dacă diferite, stema Transilvaniei de pe *Cod. icon.* 391 și, respectiv, stema Transilvaniei de pe *Chorographia Transylvaniae* a lui Georg von Reichstorffer au același înțeles *teritorial* („cele șapte cetăți”) și *politic* (pretențiile habsburgice asupra Transilvaniei). În fine, nu putem face abstracție de presupunerea potrivit căreia denumirea germană *Siebenbürgen* derivă din forma, mai veche, *Cibinburg*, fapt interpretat în literatura de specialitate drept un argument al preeminenței Sibiului, ca cel mai vechi și mai important centru politic al sașilor din Ardeal⁶⁵. Iată pentru ce stema la care ne referim are în centru însemnul Sibiului⁶⁶.

Fig. 20

Fig. 21

⁶⁴ *** *Reproduction d'anciens cachets russes : sceaux d'État, des Tsars, des provinces, villes, institutions gouvernementales, personnages ecclésiastiques et séculiers*, Moscou, 1880, p. 19 (pecetea țarului Ioan IV Vasilevici, din 1583 – acvilă bicefală înconjurată de steme), respectiv p. 54 (pecetea, pe care o reproducem aici, a țarului Alexei Mihailovici, din 1672 – acvilă bicefală înconjurată de imagini de cetăți).

⁶⁵ Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*, traducere din limba maghiară de Aurora Moga, ediție îngrijită de Adrian Andrei Rusu și Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2006, p. 140.

⁶⁶ O stemă asemănătoare va fi atribuită Transilvaniei, sub denumirea „Kaiserliche Siebenbürgen”, în lucrarea lui Martin Schrot, *Wappenbuch Des Heiligen Römischen Reichs, vnd allgemeiner Christenheit in Europa (...)*, Getruckt in der Fürstlichen Statt München, bey Adam Berg, M.D.LXXXI, *apud*. Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor...*, p. 157 și nota 396. Reprezentând un scut tăiat, cu o coroană în câmpul superior și o „trichetă” în cel inferior, această stemă nu aduce nimic nou, deoarece ea reproduce primul dintre scuturile din cadrul compoziției lui Reichstorffer (adică cel însoțit de inscripția „Cibinium”). O reproducere a stemei „Kaiserliche Siebenbürgen” găsim la Mihail Popescu, *Capetele de arabi din stema Basarabilor*, în *RA*, vol. II, Nr. 4-5, 1927-1929, p. 154 și fig. 13.

VARIANTE ALE STEMELI TRANSILVANIEI ÎN VREMEA PRINCIPELUI SIGISMUND BÁTHORY

Am văzut, la începutul prezentei lucrări, care au fost „jaloanele” afirmării unei steme a Transilvaniei, în vremea Báthoreștilor. Domnia lui Sigismund Báthory, îndeosebi perioada din jurul anului 1595, va duce la realizarea unor compoziții heraldice foarte interesante, care reflectă ambițiile politice ale tânărului principe, ambiții care ilustrau mai vechiul „plan dacic” (restaurarea unui stat între hotarele vechii Dacii, prin unirea Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească)⁶⁷. Adăugăm compozițiile care urmează, până acum inedite sau mai puțin cunoscute, dar care întregesc imaginea pe care o avem asupra procesului de constituire a stemei Transilvaniei.

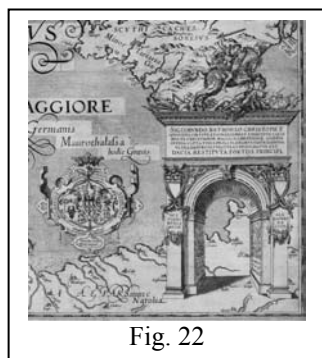

Fig. 22

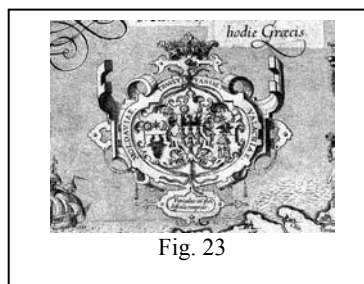

Fig. 23

Pe documentul cartografic *Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae, vicinarumque regionum nova descriptio. Anno DMXCVI ineunte* – harta teritoriilor stăpânite de Sigismund Báthory, gravură de Alexander van der Mair (1558-1620), tipărită la Augsburg în 1596 (514×992 mm)⁶⁸ – apar mai multe detalii simbolice⁶⁹, între care un arc de triumf în manieră antică, surmontat de portretul ecvestru al principelui Transilvaniei, doborând la pământ un necredincios (Fig. 22). Sigismund – care mai mult ca sigur a comandat executarea lucrării – este glorificat aici ca un veritabil erou al creștinătății, eliberator al orașelor subjugate și învingător al oștilor otomane de-a lungul Dunării, acestui „Scipio al Ungariei” și „Alexandru al Daciei” datorându-i-se „restituirea Daciei”. Arcul de triumf amintit este însoțit de două cartușe, dintre care cel dintâi este completat cu un fragment din genealogia principelui (lat. *Stemma Bathoreum*), iar cel

⁶⁷ Ileana Căzan și Eugen Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, Edit. Universității din București, 2001, p. 259, 262-263, 265.

⁶⁸ Informații la adresa: <http://nektar.oszk.hu/en/manifestation/2766740>, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010, după un exemplar aflat în patrimoniul Országos Széchényi Könyvtár din Budapesta, App. M. 126, provenind din colecția contelui Apponyi Sándor.

⁶⁹ Cartușul cu dedicație și numele autorului este însoțit de reproducerile unor medalii romane antice, precum și ale unor medalii (avers-revers) purtând efigia împăratului Rudolf II și cea a principelui Transilvaniei. Se adaugă și o emblemă cu două acvile (= Liga Sfântă), doborând un dragon (= Imperiul Otoman) etc.

de-al doilea poartă stemele reunite ale Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești, cu armele Transilvaniei într-o poziție centrală, flancate de două cartușe cu armele Moldovei și Țării Românești (aceasta din urmă incluzând scena „Nova Plantatio”) (Fig. 23).

Inspirată, probabil, după sigiliul din 1595 al lui Sigismund Báthory, compoziția are cele trei steme unite prin câte o frânghie, cartușul cel mare fiind surmontat de o coroană deschisă și completat, în partea superioară, printr-un cartuș mai mic, inscripționat cu un fragment din *Ecclesiastul*, 4.12: *Funiculus triplex difficile rupleut* (textul complet al versetului este: „Și dacă se scoală cineva asupra unuia, doi pot să-i stea împotriva; și funia împletită în trei nu se rupe ușor” – s. n.). Această deviză sublinia conceptele de independență și unitate a provinciilor stăpânite de Sigismund Báthory, fapt care întărește constatarea potrivit căreia stema acestui principe trebuie considerată drept **cel dintâi exemplu veritabil de însemn heraldic reunind simbolurile istorice ale celor trei Țări Române** (de altfel, cele trei cartușe au volutele foarte ingenios întrepătrunse, la fel ca pe sigiliul cel mare al principelui). Din punct de vedere heraldic, remarcăm faptul că toate cele trei steme sunt construite prin dispunerea elementelor în registre orizontale, cu repetarea Soarelui și a Lunii în partea superioară a fiecărui însemn (în cazul Moldovei, între cei doi aștri s-a adăugat și steaua aflată, în mod curent, între coarnele capului bourului). Nu avem decât indicații cromatice indirecte, precum cele ce rezultă din hașurarea mai intensă a acvilei Transilvaniei, a capului de bour moldovenesc și a corbului (?) muntean, ceea ce ne face să presupunem că aceste figuri erau de culoare neagră. Cât privește armele Transilvaniei, remarcăm munții surmontați de șapte turnuri acoperite, construcții având un model mai deosebit; tot aici, împărțirea tripartită a câmpului duce cu gândul la o „formulă” cromatică mai specială (precum ar fi un *șef de azur cu aștri de aur, respectiv argint, apoi, pe aur, acvila neagră ieșind, respectiv, pe argint, munții verzi cu turnurile roșii*).

La final, remarcăm faptul că forma cartușului duce cu gândul la o ancoră, impresie accentuată de amplasarea acestui cartuș peste suprafața Mării Negre. Sub imperiul ultimei constatări, credem că putem stabili o legătură între această excepțională reprezentare heraldică și cea figurată pe cunoscutul portret al lui Sigismund Báthory, gravat în acvaforte, în 1607, de către talentatul artist Egidio Sadeler (cca. 1570-1629)⁷⁰. Aici, sub efigia principelui nu se află o stemă, ci o emblemă, aceasta din urmă având forma unei ancore cu trei brațe, trecută prin trei cununi de lauri (Fig. 24); aici, cifra „3” trimite, mai mult ca

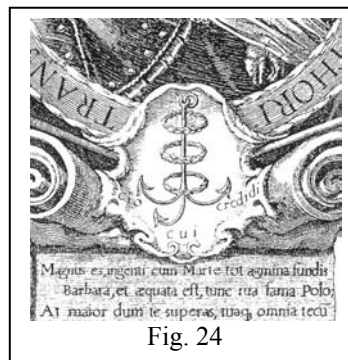

Fig. 24

sigur, la momentul 1595, care l-a adus pe Sigismund în fruntea celor trei Principate dunărene (pe harta lui van der Mair se află, sub frontispiciu, o emblemă cu trei inele întrepătrunse, simbolizând cele trei Principate și însoțite de deviza *Salus Daciae* –

⁷⁰ Acsády Ignác, *op. cit.*, p. 615.

„salvarea Daciei”: Fig. 25). Această ancoră, simbol curent al speranței, este însoțită de un fragment din *Cartea a II-a a lui Timotei*, 1.12: *Scio Cui Credidi* (textul complet al versetului este: „Și din pricina aceasta sufăr aceste lucruri; dar nu mi-e rușine, *căci știu în cine am crezut*. Și sunt încredințat că El are putere să păzească ce I-am încredințat până în ziua aceea” – s. n.). Prin urmare, ni se pare foarte plauzibil ca însemnul din 1607 să reflecte, cu nostalgie, „planul dacic” al lui Sigismund Báthory, proiect care, în momentul 1596 (când a fost realizată harta lui van der Mair), se afla la apogeu, după cum o dovedesc toate detaliile „eroice”, în gustul Antichității, gravate pe acest important document cartografic.

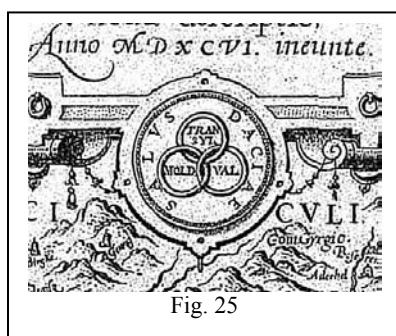

Fig. 25

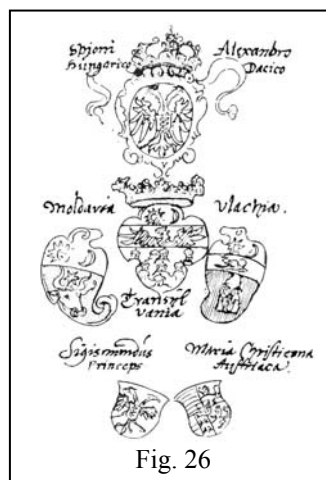

Fig. 26

Manuscrisul de la Biblioteca de Stat Bavareză, cunoscut sub numele *Cod. icon.* 307, constituie o colecție de arme din diferite țări, dar în special din spațiul germanic (s. I., hârtie, texte în germană și latină, 368 de file)⁷¹. Lucrat către 1600, exemplarul reunește compoziții finite, dar și schițe, tăieturi din alte lucrări (colorate sau nu), ilustrând în principal heraldica teritorială și cea nobiliară a Europei Centrale. Între toate aceste reproduceri, la fila 227 se regăsesc mai multe însemne evocând personalitatea lui Sigismund Báthory, principele Transilvaniei. Aceste însemne se află într-un grup de pagini pe care sunt reproduse armele regilor Angliei, Scoției și Danemarcei, ale ducilor de Lorena, ale Republicii Veneția etc.; pe aceeași filă se mai află armele cancelarului Poloniei Ioan Zamojski, ale ducilor de Croy, ale Olandei, cele atribuite Podoliei și Bulgariei etc. Compoziția care ne interesează (Fig. 26 – desenul autorului) este vizibil inspirată după cea aflată pe harta lui Alexander van der Mair din 1596, cu unele diferențe (în armele Țării Românești, scena „Nova Plantatio” depășește în proporții pasărea domnească; în armele Moldovei, capului de bour i s-a amplasat un inel în nări etc.). Numele fiecărui Principat însoțește reprezentarea aferentă (în forma „Transylvania”, „Moldavia” și „Vlachia”). Deasupra acestor trei

⁷¹ Versiune online la adresa: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0002/bsb00020245/images/>, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010.

blazoane se afla armele lui Sigismund, în calitate de Principe al Sfântului Imperiu, surmontate de o coroană princiară închisă.

Remarcăm faptul că literele „R – A – A” au fost amplasate *în interiorul scutului*, deși în conformitate cu diploma imperială dată la Praga, în 28 ianuarie 1595, pentru conferirea titlului de principe al Imperiului, aceste litere urmau a se afla *în cimierul stemei nou conferite*⁷² (armele princiare ale lui Sigismund apăreau, separat, pe harta mai sus amintită, compoziția scutului fiind aceeași, cu adaosul a doi îngeri în chip de tenanți și a timbrării armelor printr-o coroană de principe al Sfântului Imperiu). Din nefericire, elemente cromatice nu apar, nici aici, decât într-o mică măsură, probabil datorită lipsei de informații a autorului desenelor. Singurele elemente certe sunt câmpul auriu pe care este redat capul de bour al Moldovei (care are inel în nări), respectiv culoarea roșie a fundalului pe care este redată scena „Nova Plantatio”, din cadrul armelor Țării Românești. Nici stema Transilvaniei nu are vreo particularitate cromatică, hașurile așezate peste acvila ardelenească părănd a indica faptul că aceasta avea culoare neagră.

Dincolo de lipsa de informație a artistului, prezența acestei compoziții este însemnată sub aspect politic; personalitatea lui Sigismund Báthory, principe ajuns în 1595 la apogeul puterii sale, este subliniată, la fel ca pe harta lui van der Mair, prin invocarea amintirii eroilor antichității, după cum o arată reluarea inscripțiilor „S(c)ipioni Hungarico”, respectiv „Alexandro Dacico”. Pe aceeași filă se află și armele de alianță ale lui Sigismund și ale Mariei Christierna, precum și, pe fila imediat următoare, o reproducere după pseudo-stema lui Ioan Zápolya (după *Cod. icon.* 391); acest ultim detaliu demonstrează faptul că informația heraldică circula, de la un autor la altul, iar reluarea anumitor simboluri nu era întâmplătoare.

Am văzut, încă de la începutul studiului nostru, că pe sigiliul lui Sigismund Báthory apăreau patru ecusoane reunite. Subliniem faptul că *nu este vorba de o stemă propriu-zisă, ci de o compoziție heraldică teritorială* ilustrând o relație de vasalitate (de altfel, însemnul de pe cunoscutul sigiliu al lui Mihai Viteazul din 1600 este alcătuit oarecum asemănător)⁷³. Iată și schema de amplasare a însemnelor, în funcție de sursele deja menționate:

Pe sigiliul lui Sigismund Báthory (1595):

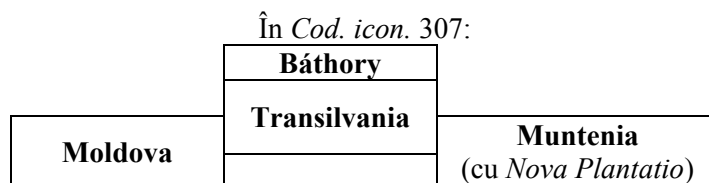
Transilvania	Báthory	Muntenia (cu <i>Nova Plantatio</i>)
	Moldova	

Pe harta lui A. van der Mair (1596):

Moldova	Transilvania	Muntenia (cu <i>Nova Plantatio</i>)

⁷² Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori*, vol. IV (1593-1595), București, 1932, p. 187-188.

⁷³ Laurențiu-Ștefan Szemkovics și Maria Dogaru, *Tezaur sfragistic românesc. I. Sigiliile emise de cancelaria domnească a Țării Românești (1390-1856)*, București, Edit. „Ars Docendi”, 2006, p. 41, 105-106 și fig. 95 a-b, 96.

Cele trei exemple de mai sus se completează printr-o *stemă unită* veritabilă. Este vorba despre armele aceluiași Sigismund Báthory, în calitate de cavaler al Ordinului „Lâna de Aur” (demnitate în care a fost primit în 1595).

Stema menționată se cunoaște din trei surse. Este vorba, mai întâi, de lucrarea lui Jean-Jacques Chifflet despre stemele cavalerilor acestui înalt ordin (Anvers, 1632)⁷⁴, în care este descrisă stema lui Sigismund (detaliu: Fig. 27); este interesant de remarcat că autorul nu cunoștea semnificația capului de bovidu al Moldovei, iar despre corbul Țării Românești arăta că reprezintă blazonul „Corvin”! Până în prezent, stema lui Sigismund în calitate de cavaler al Ordinului „Lâna de Aur” este cunoscută, în literatura de specialitate, doar din sursa indicată⁷⁵.

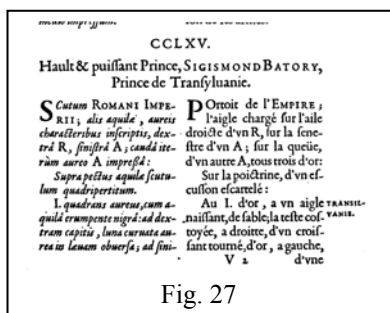

Fig. 27

A existat însă și un album cu stemele cavalerilor acestui ordin, manuscris datat 1615, în care sunt reproduse și armele lui Sigismund. După acest armorial – despre care nu mai avem alte date – stema în cauză a fost reprodusă într-un volum al monumentalei serii istorice *Magyarország három részre osztásának története* (1897)⁷⁶. Cu excepția unei republicări accidentale, într-o monografie geografică (1901)⁷⁷, această interesantă imagine a rămas nevalorificată în literatura de specialitate maghiară sau românească a

⁷⁴ Ioannes Iacobus Chiffletius (Jean-Jacques Chifflet), *Insignia gentilitia equitum Ordinis Velleris Aurei: fecialium verbis enuntiata (...), latine et gallice producta. Le blason des Armoiries de tous les Cheualiers de l'Ordre de la Toison d'Or, depuis la première institution iusques à present*, Ex officina plantiniana Balthazaris Moreti, Antverpiæ, M.DC.XXXII (1632), p. 155-157.

⁷⁵ Citată de Jean N. Mănescu, *op. cit.*, p. 36, și de Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 272. În ceea ce ne privește, am realizat o reconstituire a acestei steme, pornind tot de la descriere – apud Tudor-Radu Tiron, *op. cit.*, fig. 16.

⁷⁶ Acsády Ignác, *op. cit.*, p. 557.

⁷⁷ Petri Mór, *Szilágy vármegye monográfiája*, s. I., 1901, p. 351.

ultimului secol. Compoziția amintită (Fig. 28) rămâne importantă din perspectiva evoluției heraldicii autohtone, deoarece este cel dintâi exemplu de *stemă care reunește, în același scut, însemnele celor trei Țări Române* (izvoarele amintite datează din 1615, respectiv 1632, dar ele pornesc, cu siguranță, de la o compoziție anterioară, datând din jurul anului 1595. Subliniem faptul că, spre deosebire de însemnele sigilare ale lui Sigismund Báthory, în care găsim trei steme statale *interrelaționate, dar nu și contopite în același scut*, armele acestui principe în calitate de cavaler al Ordinului „Lâna de Aur” accentuează ideea de reunire politică a Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești într-un tot comun. Structura, echilibrată sub aspect estetic, așază aceste însemne teritoriale pe pieptul acvilei bicefale imperiale (simbol care îi fusese concedat lui Sigismund cu titlu personal, dar care poate fi interpretat aici și în sens politic). Ordinea simbolurilor asigură preeminența armelor Transilvaniei în fața însemnelor țărilor „vasale”, precum și – între acestea din urmă – întâietatea capului de bour moldovenesc în fața simbolurilor muntene (această ordine a amplasării se regăsește și în celelalte compoziții, deja menționate, din vremea lui Sigismund Báthory, precum și în armele sigilare ale principelui Andrei Báthory, datând din 1599⁷⁸). Scutul are în inimă armele familiei Báthory, în vreme ce timbrul scutului este cel stabilit prin diploma din 28 ianuarie 1595, deja amintită, prin care lui Sigismund i s-a conferit titlul de principe al Sfântului Imperiu. Scutul este înconjurat de colanul Ordinului „Lâna de Aur”.

Fig. 28

Structura stemei este exemplificată în schema care urmează:

A c v i l a b i c e f a l ă		
Transilvania		Moldova
Muntenia (fără <i>Nova Plantatio</i>)	Báthory (stema de neam)	Muntenia (<i>Nova Plantatio</i>)
a S f â n t u l u i I m p e r i u		

⁷⁸ Pl. XLIX, fig. 3, 5.

Amintim, în fine, că stema lui Sigismund în calitate de cavaler al „Lânii de Aur” apare și într-o altă sursă de epocă. Este vorba de o compoziție aproape identică cu cea anterior amintită, la care se adaugă și patru ecusoane, în colțuri (Fig. 29)⁷⁹. Dintre aceste patru ecusoane – care trebuie să fi avut rolul de a-i indica pe cei patru bunici ai lui Sigismund – nu este completat decât cel dintâi (cu colții de lup ai Báthoreștilor). Celelalte trei ecusoane sunt libere, cu precizarea că cel superior din dreapta (senestra heraldică), este însoțit de inscripția „Telegd”. Probabil că s-a dorit reprezentarea, în acest loc, a armelor Katalinei Telegdi († 1547), bunica paternă a principelui.

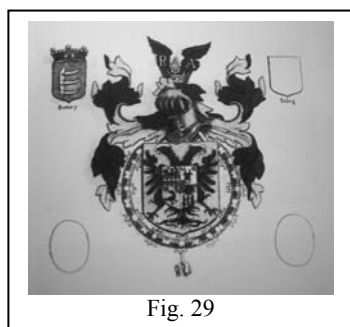

Fig. 29

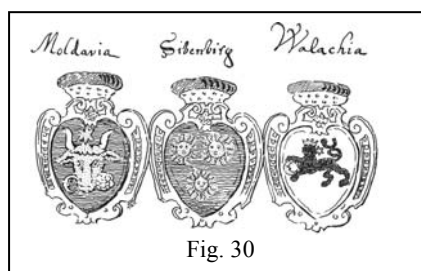

Fig. 30

Manuscrisul *Großes Wappenbuch, enthaltend die Wappen der deutschen Kaiser, der europäischen Königs- und Fürstenthäuser, der Päpste und Kardinäle* (= *Cod. icon. 333*, tot la Biblioteca de Stat Bavareză), lucrare adăugită între 1583 și cca. 1700⁸⁰, grupează îndeosebi reproduceri de blazoane eclesiastice, alternate cu însemne de suverani și mari feudali, îndeosebi din lumea germanică, dar și francezi ori italieni (s. I. – Germania de Sud, hârtie, texte în latină și germană, 166 de file).

În secțiunea dedicată blazoanelor principatelor europene (este folosit un tip comun de cartuș heraldic surmontat de o bonetă de catifea stacojie, răsfrântă cu hermină), la fila 14^r se află, alături de însemnele mai multor provincii polono-ruse, scuturile atribuite Moldovei, Transilvaniei și Țării Românești (Fig. 30 – desenul autorului). Remarcăm faptul că aceasta este cea dintâi ocazie în care stemele celor trei Principate se află reprezentate împreună. Dintre aceste scuturi, doar armele Moldovei au aspectul corect pentru acea perioadă: *pe azur, un cap de bovideu de aur, cu coarne de argint, însoțit între coarne de o stea de aur cu șase raze și flancat de o lună întoarsă și o răză de argint*, într-o cromatică ce pare a fi perfect credibilă (notăm, în trecut, faptul că această reprezentare pare a fi cea dintâi stemă a Moldovei, reală și integral colorată, dintr-un armorial occidental). Stema Țării Românești se înscrie în tradiția armelor atribuite acestui Principat încă din secolul al XV-lea (tipul cu leul însoțit de luna și stea, „formulă” care, pe de altă parte, desemnează în heraldica maghiară armele Cumaniei). Cât despre stema atribuită Transilvaniei, *câmpul de azur cu trei sori de aur, așezați 2 și 1*, este absolut singulară

⁷⁹ *** *La Insigne Orden del Toisón de Oro y su armorial ecuestre*, Madrid, Ediciones Montalbo, 1997, p. 230.

⁸⁰ Versiune online la adresa: <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/bsb00002481/images/>, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010.

în cadrul evoluției heraldicii Principatului. Să vedem, în cele ce urmează, care ar putea fi semnificația acestor arme.

Din start trebuie să precizăm că nu există nicio legătură cu așa-numitele „arme ale secuilor” (adică *soarele și luna*, în câmp de azur). Ce s-a aflat însă la baza misterioasei compoziții mai sus amintită? Răspunsul la această întrebare presupune un alt fel de incursiune în biografia aceluiași Sigismund Báthory, căci lui trebuie să i se datoreze – direct sau indirect – această pseudostemă a Principatului... Este vorba, mai precis, de aparițiile astrale care i-au jalonat viața personajului de care ne ocupăm.

Ar fi astfel de amintit, în 1572 (= anul nașterii viitorului principe), apariția supernovei „B Cassiopeiae” (3C 10), numită și „supernova lui Tycho Brahe”, după numele astronomului danez care a descoperit-o (1546-1601) – explozie stelară care a avut un puternic impact asupra dezvoltării astronomiei europene. Apoi, trebuie amintită cometa „C/1580 T1”, care se afla cel mai aproape de Pământ în data de 12 octombrie 1580 și a fost studiată de același Brahe⁸¹. Apoi, o xilogravură a germanului Johann Beck, publicată la Erfurt, în 1581, ilustrează – între alte fenomene – apariția unor „semne neobișnuite”, în ziua de 20 ianuarie, sub forma unui soare triplu (probabil, este vorba de fenomenul meteorologic *parhelia*)⁸², deasupra orașului Margenburg din Polonia (adică Marienburg sau Malbork, veche așezare teutonă)⁸³ (Fig. 31). Este posibil ca această știre „de senzație”, referitoare la un eveniment care a avut loc în timpul domniei regelui polon Ștefan Báthory, eveniment care coincide și cu momentul urcării lui Sigismund Báthory pe tronul Transilvaniei, să fi determinat atașamentul acestuia față de figurile astrale în general.

Fig. 31

⁸¹ Gary W. Kronk, *Cometography. A Catalogue of Comets*, Volume 1: ancient - 1799, Cambridge University Press, 1999, p. 321.

⁸² Fenomen optic care constă în apariția unor pete luminoase în jurul Soarelui, datorită reflectării luminii solare în particulele de gheață din atmosferă (din gr. *παράλιον*).

⁸³ Versiune online la adresa: <http://www.forschung-fischerprivat.de/fischerweb/Kometen.htm>, pagină consultată de autor în data de 7 decembrie 2010, *apud.* *** *Deutsche Einblattholzschnitte 1500 bis 1700* (Digitale Bibliothek), Directmedia Publishing GmbH, Berlin, 2003, S. 305. Lucrarea se intitulează *Drey neue Zeyttung/Die Erst/Vom Erschröcklichen Erbidem/geschehen den/vierdien tag Januarij/in Italien/Anno M.D.LXXXj. Die ander Zeitung/lauttet von/dreyen Sonnen an dem Himmel/Sampt etlichen Leichten/vnnd anderm Kriegsvolck/so gesehen worden im Land zu/Polen vber der Statt Margenburg/den xx. Januarij/des Abendes vmb vier Vhr. Die dritte / Von einem Comet Stern / auch vber der/Statt Margenburg/etc. 1581.*

„Evenimentele” astrale din perioada domniei lui Sigismund nu se opresc însă aici. Din recentul studiu al cercetătorului maghiar Farkas Gábor Farkas (din cadrul Bibliotecii Naționale Széchényi de la Budapesta)⁸⁴, am reținut mai multe astfel de întâmplări neobișnuite, după cum urmează. Astfel, cu prilejul asediului Târgoviștei de către oștile reunite ale ardelenilor, muntenilor și moldovenilor (6/16 - 8/18 octombrie 1595), pe cer a apărut o „mare cometă”, care, fără să fie observată în alte locuri, a strălucit vreme de peste un ceas (după cum o arată și mai multe cunoscute gravuri ale vremii – exemplu, detaliu⁸⁵: Fig. 32). Această misterioasă „cometă” – în care literatura „de anticipație” vede astăzi un OZN – a purtat noroc coaliției creștine, cetatea fiind eliberată de turci în cea de-a treia zi a asediului. Tot atunci, după cum menționa un martor, „...s-a mai socotit de armată ca un semn bun și faptul că la primul popas al principelui dincoace de munți, a zburat un vultur spre cortul său și a fost prins viu de către cei din gardă și A(lteța) S(a) a pus să fie ținut legat și să i se dea hrană lângă cortul său...”⁸⁶. Scena este surprinsă într-o gravură contemporană a germanului Lukas Mayer, publicată în „Neue Zeitung”, cu mențiunea că deasupra cortului se află inscripția „F. SIBENBIRGE” – variantă a numelui Transilvaniei amintind inscripția de deasupra scutului cu trei sori (detaliu: Fig. 33). De altfel, în amintirea acestor împrejurări neobișnuite, Sigismund Báthory a comandat o frumoasă medalie din argint, a cărei legendă menționează faptul că victoria de la Târgoviște a fost obținută de principe „...cu ajutorul acvilei și a stelei cu coadă...”⁸⁷. În fine, acvila și soarele se regăsesc și pe portretul lui Sigismund, lucrare mai sus menționată a gravorului E. Sadeler (detaliu: Fig. 34).

În pofida bogatei iconografii care a surprins „steaua cu coadă” de la Târgoviște, nu cunoaștem totuși ca, în 1595, vreo cometă să fi străbătut cerul Europei. Este posibil ca misterioasa apariție să reprezinte un simplu fenomen meteorologic. Cercetătorul Farkas Gábor Farkas, pe care l-am amintit mai sus, a surprins un detaliu din corespondența lui Francisc Hunyadi, medic al principelui și poet umanist, aflat în tabăra militară de lângă Târgoviște, cu cărturarul Ioan Decsi de Baranya (Baranyai Decsi János) de la Târgu Mureș († 1601). În dimineața zilei de 15 octombrie, Hunyadi a consemnat o apariție cu trei lumini pe cer, ceea ce ar corespunde cu fenomenul meteorologic *parhelia* (fenomen asociat în credința secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, după cum am văzut, cu apariția a trei sori).

⁸⁴ Farkas Gábor Farkas, *Az 1595-ös rejtélyes csillag*, în „Magyar Könyvszemle” 122 (2006), p. 162-200. Am avut în vedere versiunea online publicată la adresa: http://csillagaszattortenet.csillagaszat.hu/magyar_kozepkor_csillagaszata/20061208_az_1595-os_rejtelyes_csillag.html. Un extras, fără ilustrații, este disponibil la adresa: http://www.konyvtar.elte.hu/kincseink/regi_nyomt/tanulmanyok/MKSz2006.pdf – pagini consultate de autor în data de 7 decembrie 2010.

⁸⁵ *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. III (Maria Holban-redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu), București, Edit. Științifică, 1971, pl. 29, după gravura lui Johann Theodor de Bry, din lucrarea *** *Historia chronologica Pannoniae, oder ungarische und siebenbürgische Historia (...)*, Franckfurt, Anno M.D.XCVI, p. 88.

⁸⁶ Relatarea nunțiului apostolic Alfonso Visconti (cca. 1550-1608), din 8 octombrie 1595 – *Ibidem.*, p. 479.

⁸⁷ Huszár Lajos, Pap Ferenc și Winkler Judit, *op. cit.*, p. 109-110 și fig. 105 E și H.

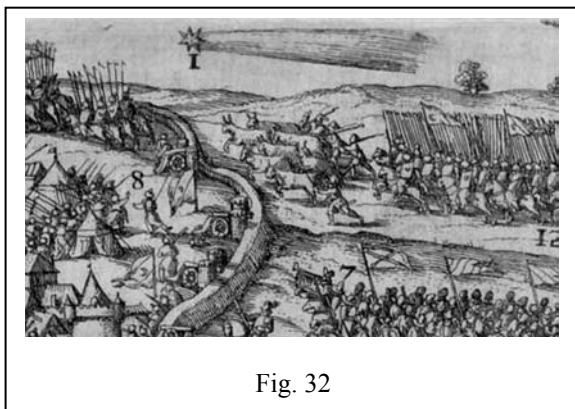

Fig. 32

Fig. 33

Fig. 34

Nu insistăm aici asupra impactului fenomenelor astrale asupra mentalului colectiv. De exemplu, cometa Halley, care a strălucit deasupra Angliei la 1 aprilie 1066, a fost interpretată ca un semn bun, ea fiind redată în consecință pe tapiseria de la Bayeux, care ilustrează faptele lui William Cuceritorul⁸⁸. Dimpotrivă, eclipsele erau considerate de rău augur. Astfel, primele preocupări mai metodice de astronomie din Transilvania medievală, în secolul al XV-lea, au tocmai menirea anticipării, prin calcule matematice, a evenimentelor cosmice, pentru a preveni panica populației. Cunoaștem că, sub influența idealurilor Renașterii, școlile teologice de la Alba Iulia și Oradea au pus bazele așa-numitei „astronomii de observație”, iar episcopul Ioan Vitéz al Oradiei (1445-1465) l-a invitat pe astronomul german Georg Peurbach, care alcătuiește lucrarea *Tabulae Waradiensis*, în scopul anticipării eclipselor de soare⁸⁹. În secolul al XVI-lea, în Transilvania preocupările astronomice cunoșteau un anumit avânt – la fel ca în restul Europei; în 1548, învățatul Johann Grass (Honterus) (1498-1549) publică, la Brașov, lucrarea *Rudimenta cosmographica*.

Revenind la stema cu trei sori atribuită Transilvaniei în armorialul *Cod. icon. 333*, credem că prezența acesteia este explicabilă în contextul evenimentelor astrale care au jalonat tinerețea principelui Sigismund Báthory, culminând cu apariția

⁸⁸ Cornelia Cristescu și Magda Stavinschi, *Cometa Halley și „urmele” ei în istorie: „ivitu-s-au pe cer o stea cu coadă”*, în *MI*, Anul XX, Nr. 2 (227), februarie 1986, p. 30.

⁸⁹ Acad. Nicolae Teodorescu și dr. doc. Gheorghe Chiș, *Cerul, o taină descifrată... (Astronomia în viața societății)*, București, Edit. Albatros, 1982, p. 308.

„cometei” ce a coincis cu eliberarea capitalei Țării Românești. Tânăr și ambițios, principele a considerat toate aceste apariții – inclusiv episodul cu acvila – drept „semne bune”, ele coincizând cu evoluția favorabilă (până la un punct!) a ostilităților cu turcii. Succesele sale, precum și noul său statut internațional i-au întărit atașamentul față de simbolurile astrale. Probabil că și apropiații lui Sigismund împărtășeau aceeași idee, așteptând cu încredere venirea unor vremuri mai bune⁹⁰. Nu lipseau nici vocile care să vadă în apariția acestor astre niște „semne rele”; astfel, în legătură cu cometa din 1580, cronicarul Ștefan Szamosközy (1570-1612) amintea părerea lui Ștefan Wolphard, jude al Clujului, matematician și astrolog († 1586)⁹¹, care vedea în această stea cu coadă prevestirea prăbușirii familiei Báthory și chiar moartea voievodului Transilvaniei („...*dissipationem Batoriae familiae significat, atque etiam mortem Christophori Batori principis...*” – s. n.)⁹². Revenind un moment la medalia lui Chistofor Báthory din 1580, ne întrebăm dacă inițiativa baterii acesteia nu va fi fost justificată prin dorința combaterii zvonurilor despre „semnele rele” vestite de cometa care s-a făcut văzută în același an?

Cinsprezece ani mai târziu, o dată cu apariția „cometei” de la Târgoviște (sau ce va fi fost aceasta), Sigismund Báthory își dorea să creadă că astrele sunt totuși favorabile Báthoreștilor. Nu mai constituie o noutate pentru specialiști faptul că soarele și luna se repetă în fiecare dintre cele trei steme ale Principatelor, gravate pe sigiliul lui Sigismund. Desigur că astre apăreau și în stema Transilvaniei, precum și, prin tradiție, în cele ale Moldovei și Țării Românești. Dar accentul pus pe redarea heraldică a astrelor nu este întâmplător. Nu mai constituie o noutate nici credința principelui în stele, de vreme ce cunoaștem – tot de la Szamosközy – că Sigismund i-a consultat și pe astrologi în ajunul începerii confruntărilor cu turcii⁹³. Am amintit și mai sus faptul că preocupările de astrologie erau răspândite la curțile suverane ale Europei, legătura împăratului Rudolf II cu astronomii fiind de notorietate. În acest context, stema cu cei trei sori trebuie să provină dintr-o reprezentare asociată lui Sigismund Báthory, cu motivul astral repetat *de trei ori*, după numărul Principatelor pe care acesta le stăpânea, *de jure* (am văzut anterior și alte vestigii, pe harta lui van der Mair și pe portretul gravat de Sadeler, din care rezultă atașamentul lui Sigismund față de această cifră).

⁹⁰ Nu trebuie uitat că, în secolul al XVI-lea, Transilvania a fost greu încercată de tot felul de dezastre: foamete (1534-1535), invazie de lăcuste (1541), foamete și ciumă (1576-1577), inundații (1578), grindină (1584-1585), secetă (1585), ciumă (1586) – apud. Paul Cernovodeanu, *Environment and history. Some considerations on the impact of natural disasters on the socio-economic and demographic situation of the Romanian countries (up to 1800)*, în NEH, vol. VI/1, 1980, p. 300-301.

⁹¹ Este vorba de cel care a comandat decorația din așa-numita „sală a zodiacului” din locuința sa clujeană (= casa Wolphard-Kakas), ansamblu inspirat după Johannes Honterus, *Imagines constellationum australium* (1532) – apud. Kovács András, *Késő reneszánsz építészet Erdélyben. 1541–1720*, Teleki László Alapítvány, Budapest-Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2003, p. 31-38.

⁹² Farkas Gábor Farkas, *op. cit.*, nota 157.

⁹³ *Ibidem.*, p. 25 și nota 150.

Pentru a încheia discuția referitoare la stemele din *Cod. icon.* 333, adăugăm și că informația avută la dispoziție de către autorul/autorii armorialului a fost în general corectă, fiind de remarcat preluarea armelor muntene din surse externe tradiționale⁹⁴, dar mai ales – după cum am văzut mai sus – redarea stemei corecte a Moldovei. Prezența acesteia, precum și, pe aceeași pagină, a stemei istorice a Podoliei (= *câmp de azur, cu un soare de aur*), însoțită de inscripția „Moldania (numită) mai degrabă Podolia” (lat. *Moldania potius Podolia*), pare a indica faptul că s-au avut în vedere informații venite pe filieră polonă⁹⁵.

CÂTEVA CONCLUZII

În ceea ce privește **acvila** din stema Transilvaniei, trebuie să recunoaștem că parcurgerea materialelor cunoscute, mai puțin cunoscute și inedite nu a făcut decât să sporească posibilele „piste” ale apariției acesteia. Să le trecem, pe toate, în revistă.

Astfel, dacă privim evoluția heraldicii Transilvaniei din perspectiva **izvoarelor interne**, credem că nu este exclus ca mediile cultivate ale acestui teritoriu să fi receptat *acvila ca vechi simbol al fostei provincii imperiale Dacia* (de unde și legătura vizibilă cu stema Comitatului Alba, respectiv cu stema din Biserica Neagră de la Brașov). Umaniștii transilvăneni nu au rămas niciodată indiferenți la vestigiile locale ale antichității romane, iar acvila se putea identifica, în ochii lor, cu gloria vremurilor trecute.

Pe de altă parte, având în vedere și observația referitoare la folosirea – în locul unei steme teritoriale – a însemnelor personale ale voievozilor și vicevoievozilor⁹⁶, nu putem să nu luăm în calcul *ipoteza valorificării vreunei steme personale conținând o pasăre răpitoare*. Ne amintim astfel de însemnele mai multor străvechi neamuri – însemne inspirate, probabil, din mitica pasăre de pradă a triburilor maghiare, atribuită lui Attila (magh. *Turul* – Fig. 35)⁹⁷ – dintre care amintim *Genus Aba*, *Genus Balog-Semjén*, *Genus Csanad*, *Genus Kaplyon* etc.⁹⁸ (Fig. 36). Oare asemenea simboluri să fi

⁹⁴ Pe harta lui van der Mair, deasupra părții din hartă corespunzătoare Țării Românești se află un scut încoronat, cuprinzând un leu conturnat.

⁹⁵ Confuzia, mai mult sau mai puțin fortuită, dintre Moldova și Podolia ne duce cu gândul la episodul, anterior cu un secol, al acțiunilor militare moldovenești din această provincie, episod despre care am presupus că explică prezența unei jumătăți de soare în stema dezvoltată a lui Ștefan cel Mare – mai multe la Tudor-Radu Tiron, *Despre „soarele de amiază” din stema lui Ștefan cel Mare*, în AP, V, 2009, 1, p. 51-74.

⁹⁶ V. *supra*, nota 30.

⁹⁷ Reproducere după Hiérosme de Bara, *Le Blason des Armoiries, Auquel est monstree la maniere de laquelle les Anciens & Modernes ont vsé en icelles. Traicté, contenant plusieurs Escus differens, par le moyen desquels on peut discerner les autres, et dresser ou blasonner les Armoiries. Reuneu, Corrigé Amplifié par l'auteur avec augmentation de plusieurs armoiries, tant anciennes que modernes*, a Lyon, pour Marthelemi Vincent, M.D.LXXXI, avec privilege dv Roy, p. 168.

⁹⁸ Csoma József, *A Magyar nemzetségi czímerek. Nyolcz szines táblával és 80 pecsét es czímerképpel*, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1904, extras din „A Magyar

contribuit, direct sau indirect, la stabilirea unei păsări de pradă ca însemn al Transilvaniei? Desigur că stadiul de dezvoltare a heraldicii din perioada voievodatului nu trebuie exagerat⁹⁹, dar nici întru totul subestimat. Nu ar fi, aşadar, complet exclusă ipoteza transformării unei steme personale într-o stemă teritorială. Prin extensie, ne întrebăm dacă o asemenea pasăre de pradă nu ar fi putut determina, într-un fel sau altul, geneza stemei Țării Românești? (Fig. 37)¹⁰⁰.

Fig. 35

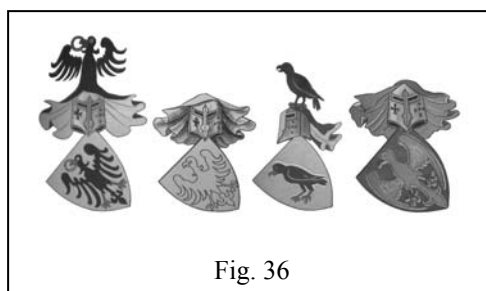

Fig. 36

În vreme ce izvoarele interne nu fac decât, cel mult, să anunțe viitoarea structură a stemei Transilvaniei, **izvoarele externe** au avantajul de a ne aduce informații concrete, care sunt importante pentru cronologia acestui însemn. Spre exemplu, am menționat că așa-numita „stemă a voievodului” („ducele *Weydn* în Ungaria”) ar fi putut fi atribuită Voievodatului, o dată pierdută semnificația originală a simbolului acvilei (care nu avea, după cum am văzut, nicio legătură cu vreun voievod al Transilvaniei).

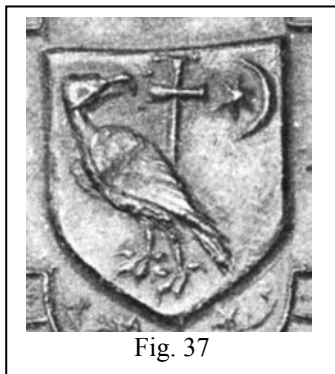

Fig. 37

Odată cu atestarea tuturor elementelor stemei „clasice” a Transilvaniei în *Cod. icon.* 391, **cronologia însemnului acvilei începe în mod indubitabil**; acum își fac apariția și **turnurile**, care vor deveni elementul „vorbitor” al stemei provinciei.

Nemzetséges a XIV.század közepéig”, pl. I, fig. 1 (*Genus* Aba) – vultur monocefal cu inel în cioc; pl. I, fig. 4 (*Genus* Balog-Semjén) – ca la fig. 1, dar fără inel; pl. III, fig. 9 (*Genus* Csanad) – pasăre profil; pl. V, fig. 19 (*Genus* Kaplyon) – vultur etc.

⁹⁹ Mai multe exemple de ordin „calitativ” la Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 602.

¹⁰⁰ Cea mai veche reprezentare a stemei Țării Românești (aici, în detaliu) apare pe sigiliul lui Mircea cel Bătrân, atașat la tratatul de alianță încheiat la Lublin, în 20 ianuarie 1390, cu Vladislav, regele Poloniei – reproducere și discuție la Laurențiu-Ștefan Szemkovics și Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 29-30, 79-80 și fig. 2. Despre posibila origine transilvană a simbolului heraldic muntean, v. Dan Cernovodeanu, *Știința...*, p. 43 și nota 1.

Deși indubitabilă, această atestare va rămâne totuși izolată, ea fiind dublată de folosirea – externă! – a unor însemne „alternative”, precum cel cu armele Sibiului din lucrarea lui Reicherstorffer.

Abia peste câteva decenii, odată cu urcarea pe tronul Poloniei a lui Ștefan Báthory, acvila va fi oficial asociată Transilvaniei. Pentru moment, putem constata faptul că, dacă principele titular folosea – ca rege polonez – scutul cu colții de lup pe pieptul acvilei albe poloneze, fratele regelui, Christofor, folosea pe medalia sa din 1580 o reprezentare similară, cu particularitatea că acvila era redată doar pe jumătate. Să fie aceasta o modalitate de diferențiere între armele celor doi frați, de unde *o acvilă întreagă* pentru Ștefan și doar *o jumătate de acvilă*, pentru Christofor? Pe de altă parte, putem indica drept posibilă sursă de inspirație pentru reprezentarea de pe medalia din 1580 un tip de stemă folosit de Ioan Zápolya, pe când era încă voievod, cu *armele de familie așezate pe pieptul unui suport unic* (spre exemplu, deasupra intrării principale în biserica de la Biertan, de la începutul secolului al XVI-lea, compoziție în care armele viitorului rege ales al Ungariei se află la senestra armelor regelui Ludovic II) (Fig. 38 – desenul autorului). Putem constata astfel cât de asemănătoare sunt cele două reprezentări, cu îngerul lui Ioan Zápolya, respectiv acvila lui Christofor Báthory, în chip de suport-unic.

Revenind la stema Transilvaniei sub Báthorești, trebuie să admitem faptul că, până la urcarea pe tronul Poloniei a lui Ștefan Báthory, niciun izvor intern nu mai atestă simbolul acvilei. Cât despre turnuri, acestea vor apărea pe medalia din 1580. Antecedentele, interne sau externe, nu lipseau, dar iată că nici Ioan Zápolya și nici succesorii săi nu au ținut să promoveze un simbol separat pentru Transilvania. Medalia din 1580 atestă, după cum am văzut, începuturile heraldicii transilvănene (pe teritoriul Principatului), dar în afara acestei reprezentări izolate, frații *Ștefan și Christofor Báthory nu par să se fi prevalat suplimentar de însemnele cu acvilă și turnuri* – ca simboluri distinctive – preferând în schimb să promoveze doar stema lor de neam¹⁰¹. Este semnificativ faptul că, pe sigiliul de maiestate al lui Ștefan Báthory ca rege al Poloniei, deși exerga amintește, separat, titlul său personal de principe al Transilvaniei, totuși între stemele teritoriale din jurul efigiei regale nu apare decât stema propriei familii¹⁰².

Faptul că din deceniile 3-4 ale secolului al XVI-lea provine un manuscris în care apare o stemă clar atribuită Transilvaniei (=Cod. icon. 391) nu înseamnă că mediile oficiale externe vor lua act, imediat, de faptul că Transilvania avea însemnul ei. Pe de o

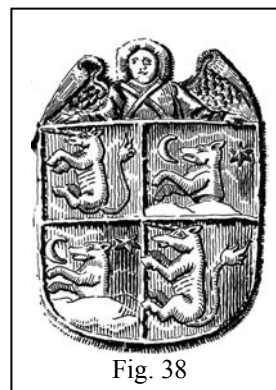

Fig. 38

¹⁰¹ Ceea ce va contribui la crearea unei confuzii între autorii de tratate de arme, care vor atribui în mod incorect stema cu colți de lup Transilvaniei. În Europa Occidentală, spre exemplu, confuzia mai exista chiar și în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea; v. în acest sens Victor Bouton, *Nouveau traité des armoiries: ou, La science et l'art du blason expliqués*, E. Dentu et Cie, Paris, 1887, p. 72-73.

¹⁰² Marian Gumowski, *Handbuch der Polnischen Siegelkunde*, Graz, 1966, pl. I, fig. 130.

parte, pe *Chronologia* lui Levin Huls (1596) apare o stemă corectă a Principatului. Pe de altă parte, atunci când, un an mai devreme, a fost alcătuită diploma de principe al Sfântului Imperiu pentru Sigismund Báthory, conducătorul Transilvaniei, rudă și aliat al împăratului Rudolf II, armele nou acordate nu au cuprins decât o combinație între însemnele Báthoreștilor și cele imperiale, fără niciun element teritorial¹⁰³ – fapt care dă de gândit.

Apoi, în vremea lui Sigismund Báthory, stema Transilvaniei apare pe sigilii, dar nu și pe *monede* (pe care era redată doar stema cu colții de lup, timbrată de o coroană princiară și susținută de două personaje)¹⁰⁴, ori pe *steagurile* princiare (cunoaștem, de exemplu, cum arătau steagurile lui Sigismund, capturate în urma bătăliei de la Gorăslău, din 3/13 august 1601 și desenate de ofițerul austriac Georg Puchner: acvila Transilvaniei nu apare deloc, în schimb colții de lup constituie cea mai frecventă mobilă)¹⁰⁵. În schimb, regăsim stema Principatului – în combinație cu însemnele Moldovei, respectiv cu cele ale Țării Românești – pe *sigilii*, fapt care are o semnificație deosebită sub aspect juridic, de vreme ce sigiliile aveau tocmai rolul autentificării de acte (desigur că sigiliul cel mare al lui Sigismund nu era folosit pe toate categoriile de acte, dar ideea în sine trebuie reținută).

Prin urmare, putem afirma că o stemă a Transilvaniei s-a impus, în mod oficial, abia în perioada domniei lui Sigismund Báthory, dar *fără ca aceasta să devină de folosință curentă*. Au contribuit la permanentizarea acestei compoziții, într-un fel sau altul, toate antecedentele pe care le-am amintit mai sus, inclusiv coincidența dintre acvila transilvană și cea polonă, iar atașamentul personal al lui Sigismund la simbolul acvilei nu poate fi negat, odată ce ne aducem aminte de episodul cu pasărea care a zburat și s-a așezat peste cortul principelui – această faptură fiind (împreună cu „cometa”) unul dintre „semnele bune” ale campaniei din 1595. Cu toate acestea, trebuie să observăm că, *prin simpla ei existență*, stema cu cei trei sori din *Cod. icon.* 333 indică faptul că nu lipseau încă „formulele alternative” – asta deși elementele stemei Transilvaniei erau clar definite și destul de bine popularizate. Aceste formule alternative puteau merge până la însemne net diferite de modelele oficiale.

¹⁰³ V. *supra*, nota 72.

¹⁰⁴ Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Hermannstadt, 1901, pl. 7-13. Menționăm faptul că armele Transilvaniei nu apar nici pe monedele bătute de Ștefan, respectiv de Christofor Báthory (*Ibidem.*, pl. 4, respectiv 4-6).

¹⁰⁵ Mika Sándor, *Erdélyi hadizászlók 1601-ből.*, în „Turul”, 1893/1, p. 9-11 (sursa este manuscrisul „G. 81”, aflat la Biblioteca din Dresda (*Conträfactur der Reutter- und Landtsknecht-Fahnen, welche in der Siebenburgischen Schlacht 1601 den 3. Augusti seindt erobert worden und der Rom. Kay. Mayt. durch eigner Pottschaft, auf der post, vom Herrn Michael Weyda und George Basta seind zugeschickt... Wie ich dass solche Triumph-Fahnen selbsten gesehen, undt Meinem gnedigsten Churfürsten und Herrn Christian zu Sachsen, will unterthenigst uber Antwortt haben....* Georg Puchner, Zeughwart, Anno 1601. In Dresden den 21. August). Imaginea unui steag al lui Sigismund rezultă și din scrisoarea istoricului și arhitectului militar vicentin Filippo Pigafetta (1533-1604) către Belisarie Vinta, cancelarul marelui duce al Toscanei (Târgoviște, 18 octombrie 1595): „...stindardele regale roșii cu pajura cu două capete negre, și propriul său herb care este format din trei dinți albi pe câmp roșu, cu coroana deasupra, și de o parte și de alta a pajurii sunt literele R.A.” – *apud*. *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. III (ed. cit.), p. 546.

*

Avem credința că, prin toate cele arătate mai sus, am reușit să clarificăm – măcar în linii mari – problema începuturilor stemei Transilvaniei. Deși studiul nostru se oprește în jurul anului 1600, observăm faptul că am atins o problematică destul de vastă: cronologie, istorie și mesaj politic, genealogie, heraldică statală, dinastică și de neam etc. Am adus în discuție o multitudine de izvoare, edite și inedite, respectiv interne și externe. În contextul evoluției generale a heraldicii Țărilor Române, credem că am izbutit să venim cu date și perspective noi, aducând precizări utile referitoare la conceptul de „stemă unită”, la primele devize asociate stemelor Principatelor, la primele reprezentări în culori ale unor steme din spațiul carpato-danubian etc.

Ca o concluzie finală, dacă **impunerea formală** a stemei Transilvaniei s-a produs – ceea ce nu constituie nimic nou – abia în perioada domniei Báthoreștilor, este clar că **existența acesteia de facto** începe cu circa jumătate de secol mai devreme, iar antecedentele sunt încă și mai vechi...